ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ-ΑΙΤΩΛΙΚΟΥ

ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΟΙΚΟΜΟΥΣΕΙΟΥ «*PORT MUSEUM*»

Η έκδοση έγινε στο πλαίσιο του έργου MUSE (Development and valorization of port museums as natural and cultural heritage sites).Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (Ε.Τ.Π.Α.) και την Εθνική Συμμετοχή των χωρών Ελλάδας και Ιταλίας, ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ Interreg V-A ΕΛΛΑΔΑ-ΙΤΑΛΙΑ 2014 – 2020.

Η ευθύνη για το περιεχόμενο της έκδοσης βαρύνει αποκλειστικά την **ERFC (European Regional Framework for Co-operation)** και τους συγγραφείς και με κανέναν τρόπο δεν αντανακλά τις απόψεις της Ε.Ε.

Συγγραφή-οργάνωση focus groups: Παναγιώτα Κουτσούκου

Υποστήριξη έρευνας-focus groups: Νίκη Ιατρού

Επιμέλεια έκδοσης-συντονισμός έργου: Ιωάννης Παπαγιαννόπουλος

Έκδοση: Ιούνιος 2019, προσχέδιο 2.0

Εταίροι του έργου

Municipality of Tricase [IT]	Mediterranean Agronomic Institute of Bari CIHEAM IAMB [IT]	European Regional Framework for Cooperation ERFC [GR]	Municipality of Messolonghi [GR]	Port Authority of Corfu [GR]

1 ΠΡΩΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η Αιτωλοακαρνανία: φυσιογνωμία της περιοχής

2 ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Οι πόλεις της λιμνοθάλασσας: φυσιογνωμία, ιστορία

3 ΤΡΙΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Άνθρωπος – Κοινωνία – Τόπος

4 ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Ο τοπικός πολιτισμός - Παράδοση – Σύνδεση με το παρόν

Περιεχόμενα

Πρόλογος ***5***

Εισαγωγή ***6***

Μεθοδολογικό πλαίσιο **6**

Ευχαριστίες **8**

Η Αιτωλοακαρνανία: φυσιογνωμία της περιοχής ***9***

Πρόσβαση στο Νομό από στεριά και θάλασσα **12**

Φυσικό περιβάλλον **13**

Σύμπλεγμα λιμνοθαλασσών Μεσολογγίου-Αιτωλικού 14

Ιστορία της Αιτωλοακαρνανίας **16**

Από την Αρχαιότητα στους Νεότερους χρόνους 16

Πολιτισμός της περιοχής **20**

Αποτυπώματα της Αρχαιότητας 20

Αποτυπώματα της Λαϊκής Παράδοσης 21

Κοινωνία - Οικονομία – Βιώσιμη Ανάπτυξη της περιοχής **22**

Οι πόλεις της Λιμνοθάλασσας: φυσιογνωμία, ιστορία ***24***

Ιστορική εξέλιξη Μεσολογγίου **25**

Τα είδη των πλοίων που κατασκευάζονται στα Μεσολογγίτικα ναυπηγεία 26

Η ένδοξη ιστορία **33**

Οι πολιορκίες και η Ηρωϊκή Έξοδος (10 Απριλίου 1826) 33

Οι Φιλέλληνες - ο Λόρδος Βύρων **34**

Η διαμόρφωση Της Ιερής Πόλης **38**

Η οχύρωση 39

Το τείχος και οι πύλες 40

Μεσολόγγι: Ένα απέραντο Μουσείο **41**

Πύλη της εξόδου 41

Ο Κήπος των Ηρώων 41

Η ντάπια του Φραγκλίνου 42

Μνημείο Μπάυρον 42

Μουσείο Τρικούπη 43

Κέντρο Λόγου και Τέχνης 43

Μουσείο Ιστορίας και Τέχνης Ιεράς Πόλεως Μεσολογγίου 44

Μεσολόγγι: Πόλη των ποιητών και των πέντε πρωθυπουργών 44

Αιτωλικό: Η νερένια πόλη – Η «μικρή Βενετία» της Ελλάδας **45**

Μουσείο Βάσως Κατράκη- Κέντρο Χαρακτικής Τέχνης 47

Άνθρωπος – Κοινωνία – Τόπος ***48***

Προσαρμογή στο περιβάλλον 48
Κοινωνική εξέλιξη 49
Οργάνωση της εργασίας και της καθημερινής ζωής 50
Η συμμετοχή των γυναικών 53
Ο τοπικός πολιτισμός - Παράδοση – Σύνδεση με το παρόν ***55***
Εργασία - θρησκευτικότητα 55
Πανηγύρια 55
Αγαθά της λιμνοθάλασσας και της ευρύτερης περιοχής - γευστικό τοπίο 57
Σημασία του ψαριού στην τοπική Κουζίνα – Πανηγύρι Αη-Συμιού 60
Εορτές Εξόδου 61
Μάχη του Ντολμά 61
Ιπποδρομίες Αγίου Γεωργίου 62
Γιορτή Ψαριού στο Αιτωλικό 62
Φεστιβάλ Αρχαίου Θεάτρου Οινιάδων 62
Γράμματα – Τέχνες 63
Φεστιβάλ Φωτογραφίας Μεσολογγίου 64
Παρόν και Μέλλον: Δυναμική του Μεσολογγίου για την ανάπτυξη του Οικομουσείου Port-Museum 64
Εκπαιδευτικοί Φορείς- Πολιτιστικοί Σύλλογοι - Hubs – Λέσχες - Περιβαλλοντικοί Φορείς – Επαγγελματικοί Σύλλογοι 65
Ιδέες για εκδηλώσεις και θεματικές διαδρομές 67
Βιβλιογραφία ***71***

Πρόλογος

Είναι μεγάλη τιμή για την ERFC η ανάληψη της προσπάθειας για την ανάδειξη του Δήμου Ιεράς Πόλεως Μεσολογγίου και της ευρύτερης περιοχής σε έναν πόλο έλξης επισκεπτών ποιοτικού τουρισμού, στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού έργου MUSE, το οποίο συγχρηματοδοτείται από το πρόγραμμα Interreg Ελλάδα-Ιταλία 2014-2020. Το όχημα σε αυτήν την προσπάθεια είναι το νέο μουσείο στο Αιτωλικό, το οποίο θα κατασκευαστεί και θα εξοπλιστεί με την ευθύνη του Δήμου Ιεράς Πόλεως Μεσολογγίου, και, επιπλέον, η ανάπτυξη συνεργατικών δράσεων με τους έχοντες το έννομο συμφέρον στην προσέλκυση υψηλής ποιότητας τουρισμού και την αειφόρο ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής.

Ξεκινώντας με την καταγραφή της πολιτισμικής ταυτότητας της περιοχής, «από κάτω προς τα άνω», με τη συμμετοχή των ίδιων των πολιτών, θα προσπαθήσουμε να ανταποκριθούμε με αίσθημα ευθύνης και σεβασμό στο δύσκολο αυτό εγχείρημα. Για τον σκοπό αυτό, ανοίξαμε μια δημόσια διαβούλευση και έχουμε απευθύνει ανοιχτό κάλεσμα στους πολίτες και τους φορείς της ευρύτερης περιοχής Μεσολογγίου-Αιτωλικού. Όποιος/α επιθυμεί να προσθέσει άλλα στοιχεία ή να προτείνει άλλες εκδηλώσεις, μπορεί να αποστείλει μήνυμα ηλεκτρονικής αλληλογραφίας στη διεύθυνση projects@erfc.gr.

Ο πρόεδρος της ERFC
Νίκος Πετρόπουλος

Εισαγωγή

Κατά τη διερεύνηση της πολιτισμικής ταυτότητας της περιοχής Μεσολογγίου-Αιτωλικού επιχειρήσαμε να αποτυπώσουμε τα σημεία εκείνα τα οποία θα διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο για τη δημιουργία ενός οικομουσείου (port museum)[1] στον χώρο της παλιάς «Εξέδρας» στο Αιτωλικό. Σημεία τα οποία αποτελούν κίνητρο για τη δημιουργία του Δικτύου τριών οικομουσείων μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας, στο Αιτωλικό, στην Κέρκυρα και στο Tricase. Πρέπει να σημειωθεί ότι για την ανάπτυξη αυτού του δικτύου έχει αναπτυχθεί στενή συνεργασία της ERFC και Δήμου Ιεράς Πόλεως Μεσολογγίου τόσο με τους Ιταλούς εταίρους του έργου, τον Δήμο του Τρικάζε (Tricase) και το Μεσογειακό Αγρονομικό Ινστιτούτο του Μπάρι (CIHEAM-IAMB) όσο και με τον Οργανισμό Λιμένος Κέρκυρας. Οι βασικοί άξονες που θα προσδιορίσουν τον «κοινό τόπο» σύνδεσης των τριών αυτών οικομουσείων είναι: η γεωγραφική τους θέση, τα περιβαλλοντικά τους χαρακτηριστικά, η ιστορία τους και η πολιτιστική κληρονομιά τους, υλική και άυλη.

Η ανάδειξη επομένως των σημείων αναφοράς της ταυτότητας του συμπλέγματος των λιμνοθαλασσών Μεσολογγίου-Αιτωλικού στον χωροχρόνο, μέσα από την ιστορία, την παράδοση και τον περιβαλλοντικό και τον πολιτιστικό τους πλούτο, αποκαλύπτει πτυχές που καταδεικνύουν τη δυνατότητα ενός βιώσιμου μοντέλου ανάπτυξης που μεταφράζεται ουσιαστικά στη δημιουργία ενός οικομουσείου, του port museum του Αιτωλικού.

Μεθοδολογικό πλαίσιο

Η καταγραφή της ταυτότητας της περιοχής βασίστηκε στη μεθοδολογία δημιουργίας ενός οικομουσείου, όπως αυτή διαμορφώθηκε αφενός από τη διερεύνηση των καλών πρακτικών από άλλα οικομουσεία της Ευρώπης και κυρίως της Ιταλίας και αφετέρου από την επισκόπηση της υφιστάμενης βιβλιογραφίας. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην επιτόπια έρευνα, κατά την οποία επιχειρήθηκε να εμπλακούν σε ανοιχτό διάλογο οι πολίτες, οι τοπικοί πολιτιστικοί και περιβαλλοντικοί φορείς, οι επαγγελματίες διαφόρων τομέων, καθώς και η επιστημονική κοινότητα. Μέσα από την εμπλοκή της τοπικής κοινωνίας με

[1] Η έννοια του «οικομουσείου» διαφοροποιείται από τα συμβατικά μουσεία, που βασίζονται κυρίως στις συλλογές και τα εκθέματα, και συνδέεται περισσότερο με έναν δυναμικό τρόπο μέσα από τον οποίο οι κοινωνίες συντηρούν, ερμηνεύουν και διαχειρίζονται τη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά τους. Το port museum είναι ένα είδος οικομουσείου, το οποίο ενισχύει τη ναυτική παράδοση, την κουλτούρα της θάλασσας και των αλιέων με τις συναφείς παραγωγικές τους δραστηριότητες, μέσω μιας συμμετοχικής προσέγγισης στην οποία εμπλέκονται οι τοπικές κοινότητες για να καταστήσουν ελκυστικές τις περιοχές τους.

συνεντεύξεις, δράσεις και αλληλεπίδραση, η ταυτότητα της περιοχής καταγράφεται και αποτυπώνεται από τον ντόπιο πληθυσμό με τη μεσολάβηση τη ερευνητικής ομάδας. Η κύρια ερευνητική ποιοτική μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν οι ομάδες εστίασης (focus groups).

Η μέθοδος των ομάδων εστίασης αφορά «μια προσεκτικά οργανωμένη συζήτηση, η οποία είναι σχεδιασμένη να αντλεί αντιλήψεις και πεποιθήσεις σε ένα καθορισμένο ερευνητικό θέμα, μέσα σε ένα επιτρεπτικό, μη απειλητικό περιβάλλον» (Ίσαρη & Πουρκός, 2015). Είναι ένας τρόπος να ακούς τους ανθρώπους και να μαθαίνεις από αυτούς. Οι ομάδες εστίασης δεν είναι μια ομαδική συνέντευξη με έναν συνεντευκτή ο οποίος θέτει ερωτήσεις και οι ερωτώμενοι απλώς απαντούν σε αυτές, αλλά πρόκειται για ομαδική συζήτηση στην οποία οι συμμετέχοντες καλούνται να μιλήσουν μεταξύ τους για ένα συγκεκριμένο θέμα μέσα από μια διαδικασία αλληλεπίδρασης η οποία μπορεί να είναι «κάθετη», δηλαδή αλληλεπίδραση μεταξύ του ερευνητή και των συμμετεχόντων, αλλά κυρίως είναι «οριζόντια αλληλεπίδραση» μεταξύ των μελών της ομάδας. Τα δεδομένα τα οποία παράγονται στο πλαίσιο των focus groups φέρνουν τους ερευνητές αντιμέτωπους με την πολυεπίπεδη και δυναμική φύση της ανθρώπινης αντίληψης καθώς και τη ρευστότητα, τις αντιθέσεις και την πολυφωνία των απόψεων, των συναισθημάτων και των εμπειριών των ερωτώμενων.

Ενώ οι όροι «πολιτισμός» και «κουλτούρα» έχουν χρησιμοποιηθεί με διαφορετικό περιεχόμενο, οι απόψεις των ειδικών συγκλίνουν στο ότι ο πολιτισμός εκφράζει και εξυπηρετεί τις ανάγκες μιας συγκεκριμένης κοινωνίας σε μια δεδομένη στιγμή της ιστορικής της πορείας. Για την κατανόηση της πολιτισμικής ταυτότητας της περιοχής βασιστήκαμε σε κριτήρια που θεωρούνται «αντικειμενικά», όπως η κοινή καταγωγή, η γενεαλογία, η γλώσσα, η κουλτούρα, η θρησκεία, οι δεσμοί με έναν τόπο. Το ενδιαφέρον μας εστιάστηκε στη συλλογική μνήμη και τον τρόπο με τον οποίο μια κοινότητα διατηρεί και νοηματοδοτεί το παρελθόν της.

Θα πρέπει να σημειωθεί βέβαια ότι στόχος μας στο συγκεκριμένο έργο δεν είναι να διεξαχθεί μία ανθρωπολογική έρευνα, αλλά κυρίως να εξετάσουμε πώς η περιοχή μπορεί να αναδείξει και να αξιοποιήσει την πλούσια πολιτιστική της κληρονομιά ώστε να μετατραπεί σε έναν ελκυστικό τουριστικό προορισμό. Με άλλα λόγια, με ποιον τρόπο μπορεί η περιοχή να προσαρμόζεται στις διαρκώς μεταβαλλόμενες συνθήκες της αγοράς επωφελούμενη των ευκαιριών που παρουσιάζονται, ώστε να διατηρεί τη ζωτικότητά της και να γίνεται πόλος έλξης ποιοτικού τουρισμού, αξιοποιώντας τα πλεονεκτήματα, εντοπίζοντας και βελτιώνοντας τις αδυναμίες και τις ελλείψεις της και, τέλος,

ανιχνεύοντας τις ανάγκες και τις επιθυμίες όλων των εμπλεκόμενων πληθυσμιακών ομάδων ούτως ώστε να διατυπωθεί ένα κοινό όραμα για την ανάπτυξη της περιοχής.

Ευχαριστίες

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε για τη συνεισφορά τους στην καταγραφή της πολιτισμικής ταυτότητας της περιοχής όλους τους πολίτες που υποστήριξαν με οιονδήποτε τρόπο την προσπάθειά μας, και ιδιαίτερα τους εξής: τις ερευνήτριες Ελένη Καρανικόλα-Τσουβέλα και Μαργαρίτα Παπαμητροπούλου, για τα στοιχεία που μας έδωσαν αλλά και για το υλικό από τις εργασίες τους αναφορικά με το πανηγύρι του Αι-Συμιού και την ταυτότητα του Μεσολογγίου, αντίστοιχα -εργασίες που στάθηκαν πολύτιμη πηγή άντλησης στοιχείων για την ταυτότητα της περιοχής· τον Νικόλαο Κορδόση, ιδρυτή του Κέντρου Λόγου και Τέχνης «Διέξοδος», για τις συζητήσεις και την υποστήριξή του με τη διάθεση του φιλόξενου χώρου της βιβλιοθήκης της «Διεξόδου» για τη διεξαγωγή των συναντήσεων με τους πολίτες και τους φορείς της περιοχής· τον ξεναγό Γεώργιο Αποστολάκο, για τον πλούτο των γνώσεων και το πάθος του σχετικά με την ιστορία και το πολιτισμικό κεφάλαιο της περιοχής, την πρόεδρο της Βυρωνικής Εταιρείας Ι. Π. Μεσολογγίου, Ροδάνθη-Ρόζα Φλώρου· την Όλγα Δασκαλή, για τις πολύτιμες πληροφορίες της σχετικά με τους ανθρώπους-κλειδιά της περιοχής· τον καραβομαραγκό Αντρέα Βίλλιο, για το «μεράκι» του για την παραδοσιακή ναυπηγική τέχνη και για τη συνέντευξη που μας έδωσε· τον Ιωάννη Χατζή, Διευθυντή του ΔΙΕΚ Μεσολογγίου· τη φιλόλογο Όλγα Γιαννακογεώργου, υπεύθυνη του Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, για την ευγενική δήλωση πρόθεσης να υλοποιήσει εκπαιδευτικές περιβαλλοντικές δράσεις στο υπό ίδρυση οικομουσείο· τον Φώτη Περγαντή, Πρόεδρο και τον Ιωάννη Σελιμά, Συντονιστή του Φορέα Διαχείρισης Λιμνοθάλασσας Μεσολογγίου – Ακαρνανικών Ορέων, για τις συζητήσεις που είχαμε, το φωτογραφικό υλικό που μας διέθεσαν και το ενεργό τους ενδιαφέρον για το οικομουσείο και τη λειτουργία του· τον Γεώργιο Ρόμπολα από το Επιμελητήριο Αιτωλοακαρνανίας· τον Αλέξανδρο Παναγιωτόπουλο και τους/τις συνεργάτες του στην πρωτοβουλία Messolonghi by Locals· τον Νίκο Χατζή από τον Ναυτικό Όμιλο Μεσολογγίου· τον Jo Mennen από τη Messolonghi Marina Α.Ε.· τα μέλη του Πολιτιστικού Συλλόγου "ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ", του Συλλόγου Πανηγυριστών "Άη Συμιός", του Πολιτιστικού Συλλόγου Παναιτωλίου και, τέλος, τους φιλολόγους Τάσο Σκαρμούτσο και Σοφία Λαναρά από το Πνευματικό Κέντρο του Δήμου, αλλά και όλους τους ανθρώπους του Δήμου Ιεράς Πόλεως Μεσολογγίου που συνεισέφεραν στην προσπάθειά μας.

Η Αιτωλοακαρνανία: φυσιογνωμία της περιοχής

Η Αιτωλοακαρνανία, ένας τόπος που μοιάζει ατέρμονος στο διάβα του, είναι ο μεγαλύτερος σε έκταση νομός της Ελλάδας και καταλαμβάνει επιφάνεια 5.461km². Ιδρύθηκε ως νομός με το διάταγμα της 15ης Απριλίου του 1833, με το επίσημο όνομα «Νομός Αιτωλίας και Ακαρνανίας». Στις μέρες μας ο νομός αποτελείται από επτά δήμους. Ο συνολικός πληθυσμός του νομού είναι 224.429 κάτοικοι.

Ένας νομός, δύο ταυτότητες· Αιτωλία και Ακαρνανία ενώνονται στις όχθες του Αχελώου και γράφουν εδώ και αιώνες την κοινή τους ιστορία. Σπάνια επισκέπτεται κάποιος μια περιοχή που αποκαλύπτει στην επικράτειά της τόσο διαφορετικά τοπία, τόσες αλλεπάλληλες εναλλαγές εικόνων. Απέραντες λιμνοθάλασσες και ορεινές διαδρομές σε κατάφυτα βουνά, τουριστικό παραλιακό μέτωπο και αρχαίες πολιτείες, λίμνες φυσικές και τεχνητές, πέτρινα γεφύρια, γραφικά χωριά. Τα τρία μεγάλα ποτάμια της, Αχελώος, Εύηνος και Μόρνος, οι πέντε μεγάλες λίμνες της, οι κάμποι, τα πολύκορφα βουνά, τα δάση, οι ακρογιαλιές, συνθέτουν ένα εκπληκτικό μωσαϊκό τοπίων, αντιπροσωπευτικό όλης της χώρας.

Από τον Σεπτέμβριο του 1833 πρωτεύουσα του νομού είναι η Ιερή Πόλη του Μεσολογγίου, «πατρίδα κάθε ελεύθερου ανθρώπου», η πόλη που με τη θυσία της συγκίνησε την παγκόσμια κοινή γνώμη και σφράγισε, όσο λίγες, το χρονικό της Επανάστασης.

Ίσως η πιο ανεπτυγμένη τουριστικά περιοχή της Αιτωλοακαρνανίας είναι η Ναύπακτος, με το γραφικό της λιμάνι και το κάστρο της, μια πόλη γραφική όσο και ιστορική, που έχει συνδέσει το όνομά της με την περίφημη ναυμαχία, που άλλαξε τον ρου της Ιστορίας.

Σειρά έχει το Θέρμο, η πατρίδα του Κοσμά του Αιτωλού, του ακούραστου ιεραπόστολου της Παιδείας. Στο Θέρμο τιμά κανείς και την αρχαία πόλη, πολιτικό και θρησκευτικό κέντρο της αρχαίας Αιτωλίας, όπου και συναντάμε και το νέο αρχαιολογικό μουσείο. Από το Θέρμο ξεκινά και ο γύρος της Τριχωνίδας, της μεγαλύτερης λίμνης στην ελληνική επικράτεια.

Ανάμεσα σχεδόν στην Τριχωνίδα και τη μικρότερη λίμνη Λυσιμαχία, συναντάμε το Αγρίνιο, το μεγάλο οικιστικό και οικονομικό κέντρο της Αιτωλοακαρνανίας. «Πάνω» από το Αγρίνιο, υψώνεται το Παναιτωλικό, φυσικό σύνορο Αιτωλίας και Ευρυτανίας, παράδεισος του trekking. Καθώς η διαδρομή συνεχίζεται, κινείται κανείς πλέον παράλληλα σχεδόν με τις τρεις τεχνητές λίμνες του Αχελώου: λίμνη Κρεμαστών, Καστρακίου και Στράτου.

Σε απόσταση αναπνοής από την τελευταία βρίσκεται ακόμη μια αρχαία πολιτεία, η Στράτος, με τον ναό του Διός και το αρχαίο θέατρο. Επόμενος σταθμός η Αμφιλοχία, ο ιστορικός «Καρβασαράς», όπως διατηρείται ακόμη η παλιά ονομασία της στη λαϊκή θύμηση.

Εδώ ξεχωρίζουν η αρχαία Λιμναία, τα ιστορικά μοναστήρια της Παναγιάς στα Ρέθα και της Αγίας Παρασκευής στη Βαρετάδα, τα χωριά του ορεινού Βάλτου, όπως ο Θύαμος και ο Εμπεσός μέχρι το Περδικάκι, τα Βρουβιανά και το Αυλάκι, μέχρι τα όρια πια με τον γειτονικό νομό της Ευρυτανίας. Δύσκολη η ορεινή διαδρομή, μα η ομορφιά του τοπίου και ιδίως οι μαίανδροι του Αχελώου, όπως κινείται ανάμεσα στα βουνά, συνθέτουν εικόνες που δύσκολα περιγράφονται με λόγια.

Η δυτική πλευρά της Αιτωλοακαρνανίας, από τη Βόνιτσα και την Πάλαιρο μέχρι τον Μύτικα και τον Αστακό, είναι αρκετά διαφορετική απ' ό, τι έχει δει κανείς μέχρι τώρα στον νομό. Ξεχωρίζουν τα Ακαρνανικά Όρη, που ορθώνουν το ανάστημά τους στην καρδιά της ιστορικής επαρχίας Ξηρομέρου και καθορίζουν την καθημερινότητα στα χωριά τους χάρη στα πλούσια νερά των πηγών τους. Η γραφική και ήρεμη κωμόπολη της Βόνιτσας με το βυζαντινών χρόνων κάστρο της υπόσχεται γαλήνη και χαλάρωση, τα κάστρα του Γρίβα και του Αγίου Γεωργίου προσφέρουν αφ' υψηλού θέα στο πέρασμα από τη Στερεά στη Λευκάδα, ενώ στην πιο τουριστική Πάλαιρο συναντάς έναν αέρα περισσότερο κοσμοπολίτικο, με τη Λευκάδα να «γεμίζει» τον ορίζοντα.

Συνεχίζοντας την παράκτια διαδρομή, ο δρόμος οδηγεί στα γραφικά και προφυλαγμένα λιμάνια του Ξηρόμερου, συνδετικοί κρίκοι με τα απέναντι νησιά του Ιονίου: ο Μύτικας, με στολίδι του την αρχαία πόλη της Αλυζίας και ο Αστακός, με τα ίχνη του κάστρου Δραγαμέστου. Η διαδρομή ολοκληρώνεται στο σημείο αφετηρίας, τη λιμνοθάλασσα του Μεσολογγίου, σε ένα από τα πιο ατμοσφαιρικά τοπία της Αιτωλοακαρνανίας.

Πρόσβαση στο Νομό από στεριά και θάλασσα

Οι υπάρχουσες υποδομές ευνοούν την επικοινωνία του νομού με την υπόλοιπη Ελλάδα. Η γέφυρα «Χαρίλαος Τρικούπης» στα στενά Ρίου – Αντιρρίου αποτελεί την κύρια πύλη επικοινωνίας του νομού. Λειτουργεί επίσης η γέφυρα-σήραγγα στα στενά Ακτίου-Πρέβεζας. Η Ιόνια Οδός, παίζει σημαντικότατο ρόλο στην επικοινωνία με την Ήπειρο, την Εγνατία Οδό και τα νησιά του Ιονίου. Το μεγάλο λιμάνι στο Πλατυγιάλι Αστακού, διεθνών προδιαγραφών, αποτελεί κομβικό διαμετακομιστικό κέντρο, ενώ το αεροδρόμιο στο Άκτιο μπορεί να προσφέρει περαιτέρω στην επικοινωνία και στον τουρισμό.

Τέλος, η αναβάθμιση της Μαρίνας του Μεσολογγίου, που βρίσκεται σε ένα ιδανικό σημείο στην πορεία όσων κάνουν θαλάσσιο τουρισμό στο Ιόνιο και στον Κορινθιακό, αποτελεί κλειδί για την προσέλκυση ποιοτικού τουρισμού και επενδύσεων στη περιοχή του Μεσολογγίου-Αιτωλικού, σε συνδυασμό με έναν ευφυή στρατηγικό σχεδιασμό (Development Masterplan).

Φυσικό περιβάλλον

Το ανάγλυφο της Αιτωλοακαρνανίας όπως προαναφέραμε είναι εξαιρετικά ποικίλο. Εκτεταμένοι ορεινοί όγκοι εναλλάσσονται συνεχώς με ποταμοκοιλάδες, λίμνες, προσχωσιγενείς πεδιάδες και καταλήγουν σε βραχώδεις ακτές σε ακρογιαλιές και υγρότοπου.

Οι κύριοι ορεινοί όγκοι του νομού είναι τα Ακαρνανικά όρη, το Μακρυνόρος και τα Όρη Βάλτου, το Παναιτωλικό Όρος, το Ριγάνι.

Η Αιτωλοακαρνανία, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, αποτελεί αποδέκτη μεγάλων υδροκριτικών λεκανών. Δύο μεγάλα ποτάμια διασχίζουν της γη της. Ο θεοπόταμος Αχελώος και ο μυθικός Εύηνος (Φίδαρης).

Η «υδρούσα» Αιτωλοακαρνανία δέχτηκε στον γεωλογικό χρόνο μια έντονη γεωτεκτονική αλλαγή. Δημιουργήθηκε ένα μεγάλο βύθισμα από τον Αμβρακικό ως το βουνό Αράκυνθος. Τα νερά πλήρωσαν το βύθισμα, το οποίο σταδιακά άρχισε να προσχώνεται, να ρηχαίνει, ώσπου σήμερα απέμειναν σε αυτό τέσσερις μεγάλες λίμνες. Η Αμβρακία, ο Οζερός, η Λυσιμαχία και η μεγαλύτερη λίμνη της χώρας Τριχωνίδα, έκτασης 97.000 στρεμμάτων.

Οι αλουβιακές προσχώσεις του Αχελώου και του Ευήνου στην περιοχή του Μεσολογγίου-Αιτωλικού-Οινιάδων δόμησαν μια πραγματικά «γη της επαγγελίας», αρδευόμενη σήμερα σε σημαντικό ποσοστό της. Η πεδινή αυτή έκταση καταλήγει στο σύμπλεγμα των υγροτόπων Μεσολογγίου – Εκβολών Αχελώου. Εδώ συναντάει κανείς τη μεγαλύτερη ενιαία λιμνοθάλασσα της Μεσογείου έκτασης 145.000 στρεμμάτων, αλίπεδα, αμμοσύρσεις, αλμυρόβαλτους, λασποτόπια, καλαμιώνες, υγρολίβαδα, νησίδες αλοφύτων αλλά και τη μεγαλύτερη λουρονησίδα της Ελλάδας, του Λούρου, μήκους 14 χιλιομέτρων.

Σύμπλεγμα λιμνοθαλασσών Μεσολογγίου-Αιτωλικού

Το σύμπλεγμα λιμνοθαλασσών Μεσολογγίου Αιτωλικού, στο νότιο τμήμα της Αιτωλοακαρνανίας θεωρείται ένα από τα σημαντικότερα φυσικά παράκτια συστήματα της Ευρώπης από άποψη οικολογικού και περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος.

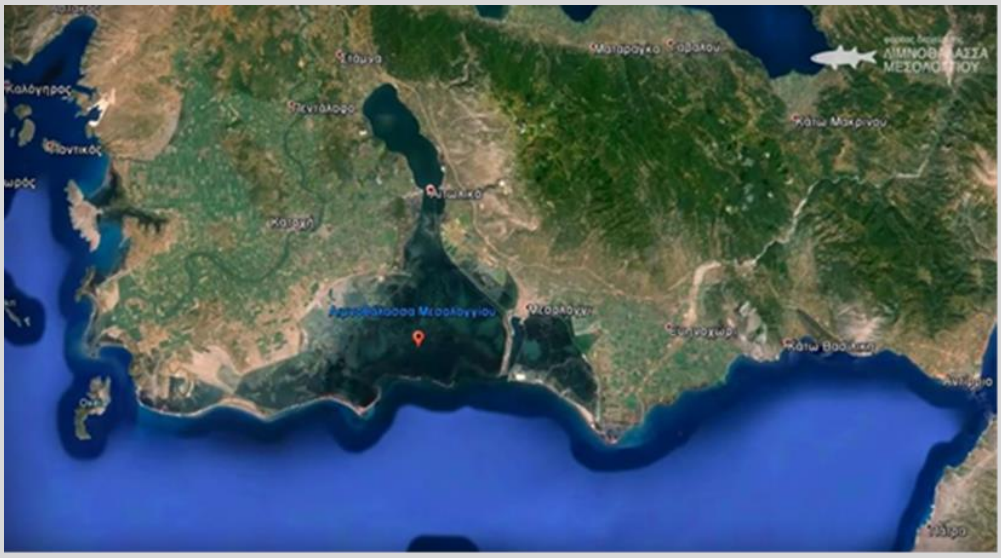

Αποτελείται από τις λιμνοθάλασσες Βορείου & Διαύλου Κλείσοβας, Κλείσοβας, Κεντρικής Μεσολογγίου, Αιτωλικού, Θολής και Παλαιοποτάμου. Η ευρύτερη περιοχή έχει χαρακτηριστεί Εθνικό Πάρκο (Κ.Υ.Α. 22306/006, ΦΕΚ 477/31/5/2006). Το σύνολο της παράκτιας υγροτοπικής περιοχής προστατεύεται από τη Διεθνή Σύμβαση RAMSAR, έχει ενταχθεί στο Δίκτυο NATURA 2000 και περιλαμβάνει το σύμπλεγμα των λιμνοθαλασσών με έκταση 150.000 στρέμματα. Αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του μεγαλύτερου υγρότοπου της Ελλάδας, με περιοχές που διακρίνονται για τη μεγάλη βιολογική, οικολογική, αισθητική, επιστημονική, γεωμορφολογική και περιβαλλοντική τους αξία.

Είναι η μεγαλύτερη σε μέγεθος λιμνοθάλασσα στην Ελλάδα και η δεύτερη μεγαλύτερη στη Μεσογειακή Ευρώπη.

Από την ανοιχτή θάλασσα του Πατραϊκού Κόλπου χωρίζεται με ένα παράκτιο διάζωμα που δημιουργήθηκε από τις προσχώσεις των ποταμών Ευήνου και Αχελώου. Το μεγαλύτερο βάθος της λιμνοθάλασσας αγγίζει και τα έξι μέτρα αλλά στο μεγαλύτερο μέρος της είναι πολύ ρηχή. Κοντά στις ακτές το βάθος είναι πολύ μικρό κι έτσι ο τόπος είναι ιδανικός για αλυκές.

Η περιοχή φημίζεται για την πλούσια πτηνοπανίδα και ιχθυοπανίδα της ενώ τα ρηχά νερά της φιλοξενούν φυτά που αποτελούν τροφή για δεκάδες χιλιάδες πάπιες, βουτηχτές, τσικνιάδες, κορμοράνους, και γλάρους. Συχνή είναι και η παρουσία αρπακτικών πτηνών, όπως ο ψαλιδιάρης και βασιλαετός (Aquilaheliaca).

Το τοπίο της λιμνοθάλασσας περιλαμβάνει επίσης τις γαΐτες, τα διβάρια και τις πελάδες. Με άλλα λόγια, τις βάρκες που είναι ειδικά φτιαγμένες για τα ρηχά νερά της, τα φυσικά ιχθυοτροφεία της και τις ξύλινες καλύβες των ψαράδων, που είναι κατασκευασμένες πάνω στο νερό.

Μέσα από διάφορες μορφές οργάνωσης (μισθωτή, συνεργατική, οικογενειακή, εργολαβική κ.λπ.), η εργασία και η καθημερινή ζωή, κυρίως γύρω από την αλιεία και τη θάλασσα, οι εργασιακές και κοινωνικές διεκδικήσεις, μεταπολεμικά η συνεταιριστική οργάνωση, καθώς και ο αναγκαίος τεχνικός εκσυγχρονισμός, εξελίχθηκαν γενικά μέσα σε πνεύμα προσαρμογής στο ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον. Ο τοπικός πολιτισμός στηρίχθηκε στην εργασία, την οικογένεια, τη θρησκευτική παράδοση, τα πανηγύρια, τους χορούς, τα τοπικά προϊόντα και εδέσματα κ.λπ.

Η ιστορία της περιοχής, τα πολιτιστικά της αποθέματα, το φυσικό περιβάλλον, η θέση της στη Δυτική Ελλάδα και ο ανθρώπινος παράγων είναι αναπτυξιακά πλεονεκτήματα, που μπορούν να στηρίξουν, για το Μεσολόγγι και τον ευρύτερο χώρο, ποιοτικές παραγωγικές δραστηριότητες στον πρωτογενή τομέα αλλά και να αναδείξουν την περιοχή αυτή σε πόλο ανάπτυξης ποιοτικού εναλλακτικού τουρισμού. Το Μεσολόγγι είναι ένας τόπος προσκυνήματος. Η αποκατάσταση και η διατήρηση της φυσιογνωμίας της ιστορικής πόλης και η ένταξή της στα μνημεία της UNESCO μπορεί να συμβάλει αποφασιστικά προς το σκοπό αυτό.

Ιστορία της Αιτωλοακαρνανίας

Από την Αρχαιότητα στους Νεότερους χρόνους

Η ευρύτερη περιοχή που περικλείεται από την λιμνοθάλασσα του Μεσολογγίου και Αιτωλικού στον νότο, το όρος Αράκυνθος στον βορρά, τον Εύηνο στα ανατολικά και τον Αχελώο στα δυτικά, είναι μια από τις αρχαιότερες κατοικημένες περιοχές του Ελληνικού χώρου.

Στην Αιτωλοακαρνανία, η ύπαρξη ανθρώπινου πολιτισμού χάνεται στα βάθη της προϊστορικής εποχής, όπως μαρτυρούν τα εργαλεία από πυριτόλιθο που ανακαλύπτονται κύρια στις παραλίμνιες και παραποτάμιες περιοχές. Ευρήματα κατοίκησης από την νεολιθική εποχή (λίθινα εργαλεία αλλά και σπήλαια με νεολιθική κεραμική) συναντάμε σε σπήλαια της Βαράσοβας, σε σπήλαια της περιοχής Αστακού και στον λόφο της Ιθωρίας. Στον Αστακό βρέθηκαν εγκαταστάσεις της πρώιμης εποχής του χαλκού. Μέσα από τους μύθους φαίνεται ότι οι πρώτοι κάτοικοι της περιοχής ήταν οι Κουρήτες, οι οποίοι έχουν ενεργή παρουσία σε πολλούς μύθους και δρώμενα. Θεωρούνται οι εφευρέτες του τύμπανου και του πυρρίχιου χορού.

Κατά την αρχαία εποχή αναπτύσσονται παράλληλα στην περιοχή δύο σημαντικοί πολιτισμοί, των Αιτωλών και των Ακαρνάνων. Φυσικό γεωγραφικό όριό τους, για το οποίο έριζαν, ήταν ο Αχελώος. Οι Αιτωλικοί οικισμοί αναπτύσσονται κυρίως στις παρυφές των πεδινών εκτάσεων στις νότιες υπώρειες του Αρακύνθου και στην περιοχή γύρω από την Τριχωνίδα και το Θέρμο. Οι κάτοικοι νέμονταν τα πλούσια αγαθά της φύσης, το κυνήγι, τα αλιεύματα. Καλλιέργησαν συστηματικά την ελιά, το αμπέλι, τα δημητριακά.

Ο Όμηρος κάνει αναφορά στην Ιλιάδα σε πέντε αιτωλικές πόλεις, που έστειλαν πλοία στην εκστρατεία κατά της Τροίας, με αρχηγό τον Θόα. Ήταν η Πλευρώνα, η Καλυδώνα, η Πυλήνη, η Χαλκίς και η Ώλενος. Το έθνος των Αιτωλών οργανώνεται σε πόλεις κράτη με κοινή αιτωλική – ελληνική και θρησκευτική συνείδηση. Από τις αρχές του 4ου π.Χ. αιώνα διαμορφώνεται το Κοινό των Αιτωλών, το οποίο ευνοεί την ανάπτυξη πολιτειακών θεσμών και δημοκρατίας. Το Κοινό, που βασιζόταν στο φυλετικό έθνος-κράτος, εξελίσσεται κατά την πρώιμη ελληνιστική περίοδο σε ομοσπονδία πόλεων, την Αιτωλική Συμπολιτεία. Είναι η πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας όπου η Δημοκρατία εφαρμόζεται πέρα από τα στενά όρια μιας πόλης-κράτους. Σημαντική στιγμή της αιτωλικής ιστορίας αποτελεί η νίκη και αναχαίτιση των πολεμικών ορδών των Γαλατών το 279 π.Χ. Οι Ακαρνάνες δημιουργούν κι αυτοί Κοινό πριν το 400 π.Χ., στο οποίο οι πόλεις-κράτη συνεργάζονται σε θέματα εξωτερικής πολιτικής και άμυνας. Οι παράκτιες ακαρνανικές πόλεις δέχονται αποικιστικές επιδράσεις και αναπτύσσουν εμπόριο.

Το 30 π.Χ. γίνεται υποχρεωτική μετοίκηση σημαντικού ποσοστού του Αιτωλικού και Ακαρνανικού πληθυσμού στην νεοϊδρυθείσα Νικόπολη. Η περιοχή αυτή την περίοδο παρακμάζει. Όμως την περίοδο των πρώτων χριστιανικών χρόνων παρατηρείται ανάπτυξη και αύξηση του πληθυσμού. Χτίζονται αρκετοί μεγάλοι παλαιοχριστιανικοί ναοί βασιλικού ρυθμού.

Την περίοδο της Τουρκοκρατίας ο πιεζόμενος ελληνικός πληθυσμός των αστικών κέντρων και των πεδινών βρίσκει διέξοδο στα ορεινά. Εκεί οργανώνεται κοινωνικά και οικονομικά με θαυμαστό τρόπο. Μνημεία της περιόδου αυτής είναι τα λιθόκτιστα «αμφιθέατρα» με τις χιλιάδες πεζούλες στις βουνοπλαγιές. Πιο χαρακτηριστικά είναι στη Ναυπακτία και στα ορεινά χωριά του Θέρμου.

Το Μεσολόγγι κατά τον 17ο αιώνα έως το 1770 γνωρίζει μεγάλη ακμή, αναπτύσσει ποντοπόρο στόλο και προωθεί τα γράμματα. Με την αποτυχημένη εξέγερση των Ορλωφικών το 1770 η πόλη καταστρέφεται, όπως και άλλοι οικισμοί της περιοχής και ο πληθυσμός πιέζεται υπό τον οθωμανικό ζυγό.

Το πλούσιο και έντονο παρελθόν της Αιτωλίας και Ακαρνανίας αποτυπώνεται και επιβεβαιώνεται στο πλήθος των μνημείων που άφησαν όλες οι ιστορικές περίοδοι. Τα εξήντα περίπου κάστρα-ακροπόλεις, τα έξι αρχαία θέατρα, αρχαίοι ναοί, πλήθος βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων, ναών, μονών, ασκηταριών και έργων τέχνης, αποτελούν όλα τους μια αξιοζήλευτη πολιτιστική παρακαταθήκη, πηγή γνώσης και θεμέλιο του σύγχρονου πολιτισμού.

Κατά τις περιόδους της ενετικής και οθωμανικής κυριαρχίας που διήλθε η Αιτωλία και Ακαρνανία, έλαμψαν πολλές μορφές του πνεύματος. Παραγωγή πνευματικού έργου αυτή την περίοδο συντελείται και σε διάφορες μονές της περιοχής, ενώ στο Μεσολόγγι το 1760 ιδρύεται από τον Παναγιώτη Παλαμά η Παλαμαϊκή Σχολή (ή Παλαμαία Σχολή), που αποτέλεσε πνευματικό πυρήνα ολόκληρης της Δυτικής Ρούμελης.

Κατά τη Νεότερη ιστορική πορεία της η περιοχή αναπτύσσει μια πρότυπη και υποδειγματική κοινωνική οργάνωση του ελληνικού πληθυσμού, που βασιζόταν στον θεσμό των κοινοτήτων, τα οργανωμένα αρματολίκια, αποτελούν σημαντικούς παράγοντες στη διαμόρφωση του επαναστατικού κλίματος που θα οδηγούσε στη εθνεξέγερση και την ελευθερία. Πολλοί είναι οι Αιτωλοακαρνάνες που μυούνται στην Φιλική Εταιρία. Ο αγώνας άρχισε στις 3 Μαΐου 1821 με την επίθεση του οπλαρχηγού του Ζυγού Δημητρίου Μακρή κατά φοροεισπρακτόρων της Υψηλής Πύλης και κράτησε ως τον Απρίλιο του 1829. Εθνικές μορφές του αγώνα που έδρασαν στην περιοχή και αναδείχτηκαν ήταν ο Γεώργιος Καραϊσκάκης, ο Νότης Μπότσαρης, ο Μάρκος Μπότσαρης, ο Δήμος Τσέλιος, ο Γιάννης Βαρνακιώτης και πολλοί άλλοι επώνυμοι και ανώνυμοι.

Καθ’ όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, ο νεοϊδρυθείς νομός παίζει σημαντικότατο ρόλο στα πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά δρώμενα της χώρας. Πέντε πρωθυπουργοί αυτή την περίοδο είναι Αιτωλοακαρνάνες. Ο Σπυρίδων Τρικούπης, ο Δημήτριος Βάλβης, ο Ζηνόβιος Βάλβης, ο Επαμεινώνδας Δεληγιώργης και η πλέον ολοκληρωμένη πολιτική προσωπικότητα του αιώνα, ο Χαρίλαος Τρικούπης. Άλλη μια σημαντική μορφή της νεότερης ιστορίας που γέννησε η Αιτωλοακαρνανία είναι ο Δαμασκηνός Παπανδρέου, που διετέλεσε αρχιεπίσκοπος, αντιβασιλέας και πρωθυπουργός τα δύσκολα χρόνια της γερμανικής κατοχής και του εμφυλίου.

Οι ορεινές κοινότητες του νομού έχουν ήδη διαμορφωθεί μέσα στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Μετά την επανάσταση και ως τα μέσα του 20ου αιώνα γνωρίζουν σημαντική ακμή. Η κτηνοτροφία στην παραδοσιακή της μορφή ακμάζει αυτά τα χρόνια. Οι εύφορες πεδινές εκτάσεις της περιοχής, ο εκτεταμένος κάμπος του Ευήνου Μεσολογγίου-Αχελώου, οι μεγάλοι κάμποι του Αγρινίου και των λιμνών του και τα ομαλά υψίπεδα της περιοχής, αποτελούν χώρο διαχείμασης πολλών ημινομάδων κτηνοτρόφων. Την ίδια περίοδο στα ημιορεινά συνεχίζεται η συστηματική καλλιέργεια της ελιάς και του αμπελιού, ενώ στους κάμπους εντατικοποιείται η καλλιέργεια του καλαμποκιού.

Από τους αρχαίους χρόνους γίνονται προσπάθειες στράγγισης ελωδών εκτάσεων και διευθέτησης υδάτων, οι οποίες τελικώς απέδωσαν δεκάδες χιλιάδες στρέμματα καλλιεργήσιμης γης. Καθοριστική στην ανάπτυξη του νομού είναι η καπνοκαλλιέργεια, που εμφανίζεται ήδη από τον 19ο αιώνα, όμως στις αρχές του 20ου οργανώνεται και επεκτείνεται πολύ. Παράλληλα, αναπτύσσεται η εμπορία του προϊόντος και η βιομηχανία της τυποποίησης με τεχνολογία προηγμένη για την εποχή. Ο κλάδος της καπνεμπορίας, με επίκεντρο το Αγρίνιο, αποτελεί αξιόλογο μέγεθος της Εθνικής Οικονομίας.

Πολιτισμός της περιοχής

Αποτυπώματα της Αρχαιότητας

Η Αιτωλοακαρνανία είναι γνωστή για τα αρχαία της θέατρα. Έξι συνολικά αρχαία θέατρα βρίσκονται στην Αιτωλοακαρνανία, κάποια απ’ αυτά γνωστά και επισκέψιμα, κάποια άλλα εν αναμονή αξιοποίησης.

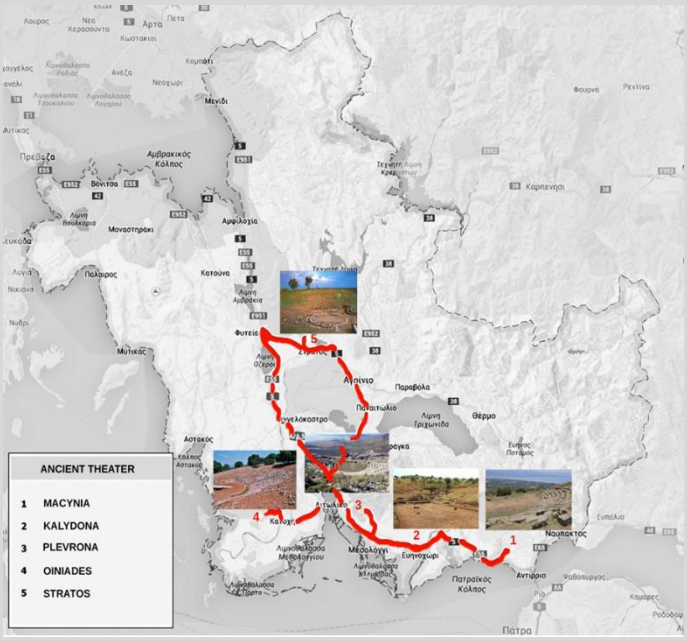

Το μεγαλύτερο όλων είναι το θέατρο στην αρχαία Στράτο, του 4ου π.Χ. αι., χωρητικότητας έως και 7.000 θέσεων. Επισκέψιμο, μόλις 12 χιλιόμετρα κοντά στο Αγρίνιο. Ίσως το καλύτερα διατηρημένο είναι το θέατρο στις Οινιάδες, επίσης του 4ου π.Χ. αι., που κατά καιρούς φιλοξενεί και παραστάσεις. Βρίσκεται πολύ κοντά στην Κατοχή, 32 χιλιόμετρα από το Μεσολόγγι. Ένα θέατρο με μια ιδιαιτερότητα είναι αυτό

της αρχαίας Καλυδώνας (11 χιλιόμετρα από το Μεσολόγγι), με την όχι κυκλική μα μάλλον ορθογώνια ορχήστρα, μια λεπτομέρεια που συναντάται σπάνια. Το θέατρο στην ακρόπολη της αρχαίας Μακύνειας, μια ανάσα από τη γέφυρα Ρίου Αντιρρίου έχει σίγουρα την καλύτερη θέα απ' όλα, με τον Πατραϊκό κόλπο να ανοίγεται μπροστά του. Πολύ ενδιαφέρον είναι και το αρχαίο θέατρο της Πλευρώνας, λίγο έξω από το Μεσολόγγι, με θέα στη λιμνοθάλασσα, όπου σώζονται 16 σειρές εδωλίων. Τελευταίο, και δύσκολα επισκέψιμο, το θέατρο στο Αμφιλοχικό Άργος, περίπου 12 χιλιόμετρα από την Αμφιλοχία. Το θέατρο αυτό ανακαλύφθηκε τυχαία το 1916 και ακόμη δεν έχει ανασκαφεί επαρκώς ώστε να υπάρχει η δυνατότητα επίσκεψης.

Αποτυπώματα της Λαϊκής Παράδοσης

Ο λαϊκός πολιτισμός της υπαίθρου της Αιτωλοακαρνανίας, καθ’ όλη τη διάρκεια της νεότερης ιστορικής περιόδου, έχει να επιδείξει πολλά επιτεύγματα. Βιώνει έναν μοναδικό πλούτο εθίμων και παραδόσεων, τελετουργιών και εκδηλώσεων, καλλιεργεί τις τέχνες και συνυπάρχει αρμονικά με τα φυσικά στοιχεία. Αφήνει σήμερα μια μεγάλη και πλούσια πολιτισμική κληρονομιά. Χιλιάδες τα δημοτικά τραγούδια και οι δημοτικοί οργανοπαίχτες. Ισχυρές μουσικές παραδόσεις διατηρούν το Μεσολόγγι, το Αιτωλικό και τα γύρω χωριά, τόποι που καλλιεργούν παράλληλα τη βυζαντινή μουσική παράδοση. Κληρονομιά με μεγάλη ιστορική, αρχιτεκτονική και χρηστική αξία αποτελούν τα τριάντα τουλάχιστον πετρογέφυρα του νομού. Στην ορεινή Αιτωλοακαρνανία εκατοντάδες νερόμυλοι, ένα δίκτυο μονοπατιών συχνά πετρόκτιστων, καλύβες με πλάκες στη στέγη, αποτελούν όλα τους μνημεία-μάρτυρες ενός βαθιά ριζωμένου πολιτισμού.

Την νεότερη περίοδο η Αιτωλοακαρνανία γέννησε προσωπικότητες που διέπρεψαν στο χώρο των γραμμάτων και της τέχνης. Ποιητές όπως ο Κωστής Παλαμάς, ο Μιλτιάδης Μαλακάσης, ο Γεώργιος Δροσίνης. Λογοτέχνες όπως ο Κώστας Χατζόπουλος, οι Θεμιστοκλής και Γεώργιος Αθανασιάδης-Νόβας (Αθάνας), ο Γιάννης Βλαχογιάννης, ο Αντώνης Τραυλαντώνης, η χαράκτρια Βάσω Κατράκη, ο ζωγράφος Δημήτρης Κασόλας, ο ευθυμογράφος Σταμάτης Σταματίου, ο σκηνοθέτης Δημήτρης Ροντήρης, ο γλύπτης Χρήστος Καπράλος, ο κριτικός, συγγραφές, ποιητής και ακαδημαϊκός Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος.

Κοινωνία - Οικονομία – Βιώσιμη Ανάπτυξη της περιοχής

Η σύγχρονη Αιτωλοακαρνανία, προικισμένη με τοπία απαράμιλλης ομορφιάς, με άφθονους φυσικούς πόρους και σπουδαία πολιτιστική κληρονομιά, ζει έντονα το παρόν, προσαρμόζεται γρήγορα στις αλλαγές που αυτό επιφέρει, συνειδητοποιεί τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα και προσανατολίζεται μεθοδικά και αποφασιστικά σε μια νέα τροχιά ανόδου και αειφορικής ανάπτυξης.

Η οικονομία του νομού βασίζεται κατά κύριο λόγο στον πρωτογενή τομέα. Τα τελευταία όμως χρόνια έχουν αναπτυχθεί σημαντικές δραστηριότητες στους τομείς των μεταποιητικών επιχειρήσεων και του τουρισμού. Μέχρι πρότινος η Αιτωλοακαρνανία ήταν μια από τις κυριότερες περιοχές της χώρας στην παραγωγή καπνού. Σήμερα είναι η 3η περιοχή πανελλαδικώς σε παραγωγή τυριού και η 5η σε παραγωγή κρέατος. Σημαντικά μεγάλη είναι και η παραγωγή λαδιού και βρώσιμων ελιών. Μερικές εκατοντάδες χιλιάδες στρέμματα κάμπων αρδεύονται και στηρίζουν εποχικές καλλιέργειες καλαμποκιού, τριφυλλιού, βαμβακιού, φρούτων και κηπευτικών. Ο νομός έχει ακόμη μεγάλες εκτάσεις με εσπεριδοειδή, ενώ τα τελευταία χρόνια γνωρίζουν ιδιαίτερη ανάπτυξη εξειδικευμένες σύγχρονες καλλιέργειες, όπως τα σπαράγγια και η φράουλα.

Στον νομό δεν υπάρχει μεγάλος στόλος σκαφών πελαγικής αλιείας. Όμως, ανεπτυγμένη είναι η παράκτια αλιεία με μικρά αλιευτικά σκάφη. Μοναδική για την Ελλάδα είναι η αλιευτική παράδοση που διαμορφώθηκε στους μεγάλους υγρότοπους με επίκεντρο το Μεσολόγγι και το Αιτωλικό. Αιώνες τώρα εφαρμόζεται η πρακτική διαχείρισης των ιχθυοπληθυσμών των λιμνοθαλασσών με τη μέθοδο των διβαριών. Αλιεύονται χέλια, τσιπούρες, λαβράκια, κεφαλοειδή κ.ά. και παράγεται το πολύτιμο αυγοτάραχο.

Σημαντική βιομηχανική δραστηριότητα αφορά στην παραγωγή και τυποποίηση αλατιού. Οι αλυκές Μεσολογγίου είναι οι μεγαλύτερες στη χώρα και παράγουν πλέον το 50% της εθνικής παραγωγής αλατιού. Οι Αιτωλοακαρνάνες συνειδητοποιούν ότι η επεξεργασία και η τυποποίηση των προϊόντων τους από τους ίδιους, δίνει σε αυτά προστιθέμενη αξία και βοηθά στην ευημερία της τοπικής κοινωνίας.

Στον τομέα της πνευματικής δημιουργίας, των τεχνών, των συλλογικών δράσεων και της επικοινωνίας υπάρχει ιδιαίτερα έντονη δραστηριότητα σε όλο τον νομό. Άνθρωποι αφιερωμένοι στην τέχνη, τη ζωγραφική, τη γλυπτική και τη χαρακτική ανοίγουν νέους δρόμους με τις δημιουργίες τους.

Πολλές είναι οι συλλογικές δραστηριότητες στον νομό, που προάγουν τον πολιτισμό και διαπλάθουν κοινωνική συνείδηση, όπως η Ιστορική-Αρχαιολογική Εταιρία Δυτικής Ελλάδας στο Αγρίνιο, η Γυμναστική Εταιρία Αγρινίου, οι Ορειβατικοί Σύλλογοι Ναυπάκτου, Μεσολογγίου και Αγρινίου, οι Αερολέσχες Μεσολογγίου και Αγρινίου, οι Ναυτικοί Όμιλοι των τριών μεγάλων πόλεων. Στο Αγρίνιο λειτουργεί η Πανεπιστημιακή Σχολή Διαχείρισης Φυσικών Πόρων και Επιχειρήσεων. Στο Μεσολόγγι λειτουργούν τρεις σχολές Τ.Ε.Ι. με εφτά εξειδικευμένα τμήματα σπουδών. Στο Μεσολόγγι και στο Θέρμο λειτουργούν Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Στο Αγρίνιο δραστηριοποιείται το Δημοτικό Περιφερειακό Θέατρο, το οποίο έχει καταξιωθεί πανελλαδικά για τις υψηλού επιπέδου παραστάσεις που ανεβάζει, ενώ στο Μεσολόγγι και στο Αιτωλικό λειτουργούν Θεατρικές Ομάδες και Καλλιτεχνικά Εργαστήρια.

Δημοτικές βιβλιοθήκες υπάρχουν σε όλες τις μεγάλες πόλεις του νομού. Σημαντικοί πολιτιστικοί θησαυροί του νομού φυλάσσονται και εκτίθενται στο Παπαστράτειο Αρχαιολογικό Μουσείο Αγρινίου, ενώ πίνακες μεγάλων ζωγράφων εκτίθενται στην πινακοθήκη του παλαιού Δημαρχείου Μεσολογγίου.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται σε όλο τον νομό έντονη κινητικότητα στον τομέα των εκδόσεων, που αφορούν συγγραφικές εργασίες και ποιήματα, αρθρογραφία, κυκλοφορία εφημερίδων και άλλων εντύπων. Δραστηριοποιούνται επίσης πολλοί σύλλογοι Αιτωλοακαρνάνων, εντός και εκτός νομού, πατριδοτοπικοί αλλά και με πιο εξειδικευμένες στοχεύσεις

Οι πολίτες της Αιτωλοακαρνανίας αντιλαμβάνονται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της περιοχής τους. Συνειδητοποιούν το μακρύ ιστορικό παρελθόν τους, το μοναδικό και ανεξερεύνητο μνημειακό τους απόθεμα, τον πλούτο των φυσικών πόρων που διαθέτει ο τόπος τους, τη σπάνια φυσική τους κληρονομιά. Σέβονται και βιώνουν πανάρχαια στοιχεία της πολιτισμικής παρακαταθήκης τους και της λαϊκής τους παράδοσης. Ανοίγουν τις αισθήσεις τους στον σύγχρονο κόσμο, λαμβάνουν τα μηνύματα, τις τάσεις και τις εξελίξεις των καιρών. Παντρεύουν αρμονικά το παλιό με το νέο και δημιουργούν.

Οι πόλεις της Λιμνοθάλασσας: φυσιογνωμία, ιστορία

Το Μεσολόγγι αποτελεί έναν από τους πιο ιστορικούς τόπους της χώρας. Ο διακεκριμένος και λαοφιλής ποιητής, Κωστής Παλαμάς, στο ποίημα του «Δόξα στο Μεσολόγγι» εξυμνεί την ιστορία του τόπου αυτού.

Το Μεσολόγγι είναι πόλη της Δυτικής Στερεάς Ελλάδος, έδρα του Νομού Αιτωλοακαρνανίας και του ομώνυμου δήμου. Η πόλη, χτισμένη σε έναν προσχωσιγενή βραχίονα που σχηματίζεται ανάμεσα στην ομώνυμη λιμνοθάλασσα και στη λιμνοθάλασσα της Κλείσοβας, βρίσκεται σε απόσταση 249 χλμ. από την Αθήνα και απέχει περίπου 35 χλμ. από το Αγρίνιο και 37 χλμ. από το Αντίρριο.

Το όνομα Μεσολόγγι πρωτοαναφέρθηκε από τον Βενετό Παρούτα (Paruta), ο οποίος περιέγραφε την ναυμαχία του Λεπάντο κοντά στη Ναύπακτο. Προέρχεται από τις ιταλικές λέξεις mezzo (μέσο, μισό) και lago (λίμνη), «ένα μέρος που περιβάλλεται από λίμνες». Η ονομασία της περιοχής μαρτυρείται από το 1571. Κατά τον 17ο αιώνα έως το 1770 γνωρίζει μεγάλη ακμή, αναπτύσσει ποντοπόρο στόλο και προωθεί τα γράμματα. Με την αποτυχημένη εξέγερση των Ορλωφικών το 1770 η πόλη καταστρέφεται, όπως και άλλοι οικισμοί της περιοχής και ο πληθυσμός πιέζεται υπό τον οθωμανικό ζυγό.

Ιστορική εξέλιξη Μεσολογγίου

Σχετικά με την ιστορία του Μεσολογγίου, παραθέτουμε το σχετικό απόσπασμα από την εργασία της Παπαμητροπούλου (2017):

> «Αρχικά δημιουργήθηκε ένας συνοικισμός αλιέων, που ζούσαν από την εύνοια της θάλασσας. Η φυσική μορφολογία της περιοχής και κυρίως τα ιχθυοτροφεία βοηθούσαν στην ανάπτυξή του. Έτσι, εμφανίζονται εκεί ως νέοι κάτοικοι, Δαλματοί πειρατές καθώς και αλιείς από την Πάργα της Ηπείρου, οι οποίοι, από την καταγωγή τους, έφεραν έντονα και ενεργά τα στοιχεία της εξέλιξης, την παρόρμηση στη δοκιμή και στην περιπέτεια, την έλξη για τον πλούτο: "εγνώριζαν περισσότερα". Προστέθηκαν και ναυτικοί από την απέναντι Κεφαλλονιά και δημιουργήθηκαν συγγένειες.
>
> [...]Οι πρώτοι κάτοικοι εγκαταστάθηκαν περί τον 13ο αιώνα πάνω σε τρεις νησίδες, που αργότερα ενοποιήθηκαν. Οι θέσεις τους αντιστοιχούν περίπου στις σημερινές θέσεις του ναού της Αγίας Παρασκευής, του Δημαρχείου και του ναού του Αγίου Σπυρίδωνος. Το 1650 ονομαζόταν (όπως και το γειτονικό Αιτωλικό, που προϋπήρχε) Μικρή Βενετία και η συγκοινωνία μεταξύ των νησίδων γινόταν με μικρά πλοιάρια και μονόξυλα.
>
> Την ίδια εποχή τα πλοία των Μεσολογγιτών εκτελούσαν μεταφορές στη Μεσόγειο, έχοντας αγκυροβόλιο το αποκαλούμενο και σήμερα "Καραβοστάσι" έξω από τη λιμνοθάλασσα, μεταξύ Τουρλίδας και Βασιλαδίου. Τα μικρότερα πλοία εισέρχονταν στη λιμνοθάλασσα μέχρι την προκυμαία που ήταν τότε βορειότερα της σημερινής.
>
> […]Η βάση για την ανάπτυξη της νέας μικρής αυτής κοινωνίας ήταν, βεβαίως, τα ιχθυοτροφεία, χρειάζονταν όμως και άλλες πηγές εισοδήματος και κατά προτίμηση συναφείς. Με ξυλεία (κατάλληλη και άφθονη) από το όρος

Αράκυνθος (ή Ζυγός) και με τη γνώση που υπήρχε, δημιουργήθηκαν ναυπηγεία. Σύντομα, το Μεσολόγγι απέκτησε αξιόλογες εγκαταστάσεις και σημαντικό εμπορικό στόλο, που με ικανότατα πληρώματα έφθασε να ανταγωνίζεται ισάξια τη Βενετία (1735). Ο 17°ς και ο 18°ς αιώνας είναι περίοδος εξαιρετικής ναυτιλιακής ακμής.»

Με την συνθήκη του Πασάροβιτς το 1718 ανοίγεται ο δρόμος του εμπορίου μεταξύ των Ευρωπαίων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας καθώς το λιμάνι του Μεσολογγίου αποτέλεσε εξαρχής τον κόμβο ενός συστήματος λιμανιών του Ιονίου με εσωτερική διασύνδεση και αλληλεξάρτηση στις παραγωγικές δραστηριότητες.

Ανθίζει το θαλάσσιο εμπόριο των πόλεων της Αδριατικής , η άνθηση της λεγόμενης Αδριατικής Οικονομίας. Το χερσαίο και το θαλάσσιο εμπόριο αναπτύσσεται μεταξύ των πόλεων που βρίσκονται στα Δυτικά Βαλκάνια και των πόλεων της Ιταλίας και όχι μόνο όπως της Βαλέτας, του Λιβόρνο, της Τεργέστης, της Γένοβα, της Ανκόνας και της Μασσαλίας. Το 1726 ιδρύθηκε στο Μεσολόγγι το υποπροξενείο της Βενετίας με πρώτο πρόξενο τον Αξιώτη Σπυρίδωνα Μπαρότση.

Η Ακακία Κορδόση αναφέρει σε σχετική συνέντευξη της: «Το Μεσολόγγι είχε μεγάλο εμπόριο, ναυπηγεία και στόλο με ογδόντα εμπορικά καράβια που επικοινωνούσαν κυρίως με την Ιταλία, αφού υπήρχαν και στα λιμάνια της Ιταλίας μεσολογγίτικα πρακτορεία».

Το Μεσολόγγι διέθετε ναυπηγείο, που έπαιρνε παραγγελίες απ’ όλα τα Ελληνικά νησιά, αλλά και από την Ιταλία.

Και μόνο το γεγονός ότι ναυπηγήθηκαν τόσα πολλά πλοία, τα περισσότερα μεγάλης χωρητικότητας σε μια τόσο μικρή πόλη όπως το Μεσολόγγι, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η ναυπηγική τέχνη θα είχε αναπτυχθεί στη περιοχή πριν από αρκετά χρόνια και άρα το Μεσολόγγι ήταν ήδη κυρίαρχο ναυτιλιακό και εμπορικό κέντρο από τις αρχές του 18ου αιώνα.

Τα είδη των πλοίων που κατασκευάζονται στα Μεσολογγίτικα ναυπηγεία

Σύμφωνα με τον Αποστολόπουλο (2016) στο άρθρο «Μεσολόγγι κυρίαρχο Ναυτιλιακό κέντρο του 18ο αιώνα»,τα πλοία που συνήθως κατασκευάζονται στα ναυπηγεία του Μεσολογίου είναι: ο Μαρτίγος (ή μαρτιγάνα, martegana), η Ταρτάνα, ο Πίγκος, το Μίστικο (σεμπέκ), η Πολάκα η Φρεγάτα και το Καΐκι.

Ο Μαρτίγος (ή Μαρτιγάνα) ήταν ο πιο διαδεδομένος τύπος σκάφους την περίοδο 1700-1820. Ήταν σκάφος οξύπρυμνο με έντονα προεξέχον μπαστούνι στην πλώρη (τυπικό χαρακτηριστικό των σκαφών της μεσογειακής παράδοσης), συνήθως δικάταρτο με τρία τετράγωνα πανιά, μετζάνα (το κατάρτι προς τη πλευρά της πρύμνης) και ένα μεγάλο τριγωνικό πανί (polaccone) στη πλώρη. Το πλήρωμα του κυμαίνονταν από 18 έως 34 άνδρες. Η μέση χωρητικότητα του ήταν πορτάδας 48 τόνων. Στα Μεσολογγίτικα πλοία παρατηρούμε ότι η χωρητικότητα είναι πολύ μεγαλύτερη από τον μέσο όρο (κάνοντας την μετατροπή από μιλιάρες σε πορτάδα), γεγονός που επιβεβαιώνει την κυριαρχία του Μεσολογγίου ως μεγάλο εμπορικό και ναυτιλιακό κέντρο.

Μαρτιγάνα

Η Ταρτάνα ήταν σκάφος με έντονα μεσογειακά χαρακτηριστικά, απετέλεσε το πρότυπο από το οποίο προήλθαν άλλοι τύποι σκαφών (όπως η μαρτιγάνα) και διακρίνονταν σε τρεις τύπους: τη μονοκάταρτη που ήταν σκάφος καθαρά αλιευτικό, οξύπρυμνο με ένα μεγάλο πανί στη πλώρη, τη δικάταρτη που ήταν σκάφος αμιγώς εμπορικό, οξύπρυμνο με υπερυψωμένη πρύμνη και έντονα κεκλιμένο τοποθετημένο αρκετά μπροστά το πλωριό κατάρτι και την τρικάταρτη όπου το πλώριο κατάρτι (τουρκέτο) ήταν αρκετά μικρό και είχε πρύμνη με καθρέφτη.

Οι ταρτάνες χρησιμοποιήθηκαν κατά κόρον από τους ναυτικούς της Δυτικής Ελλάδας και του Ιονίου τον 18ο αιώνα και κυρίως από Κεφαλλονίτες, Μεσολογγίτες, Ζακυνθινούς και Γαλαξιδιώτες. Ο μέσος όρος πληρωμάτων στις μεσολογγίτικες ταρτάνες ήταν περίπου 13 άνδρες.

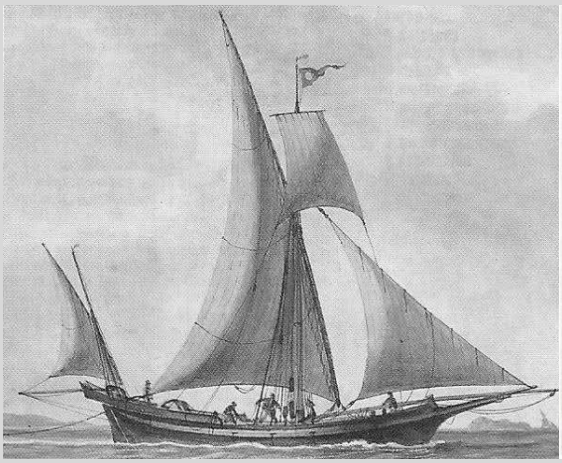

Ταρτάνα

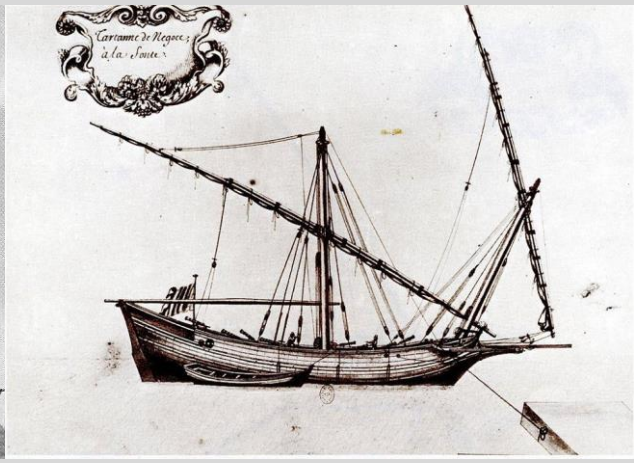

Δικάταρτη Ταρτάνα

Ο Πίγκος αποτελεί έναν από τους παλαιότερους τύπους εμπορικών σκαφών της Μεσογείου. Ήταν ευρύτατα διαδεδομένος στο χώρο του Ιονίου και της Δυτικής Ελλάδας και κυρίως στο Μεσολόγγι .

Ο Γενοβέζικος Πίγκος με κατεβασμένα τα λατίνια και αντένα στο μεσαίο κατάρτι Τρικάταρτο σκάφος, με μακρύ μπαστούνι στη πλώρη (μπομπρέσο), πρύμνη καθρέφτη, έφερε τρεις ιστούς λατίνια (τριγωνικά πανιά) αλλά εναλλακτικά χρησιμοποιούταν και τετράγωνα πανιά. Η μέση χωρητικότητα του έφτανε τους 82 τόνους και το πλήρωμα του τους 15-20 άνδρες. Στον κατάλογο του Λάππου με τα πλοία του Μεσολογγίου και του Αιτωλικού βλέπουμε πίγκους με πολύ μεγαλύτερη χωρητικότητα από τον μέσο όρο Επιβεβαιώνεται έτσι η κυριαρχία του Μεσολογγίου ως μεγάλο εμπορικό και ναυτιλιακό κέντρο.

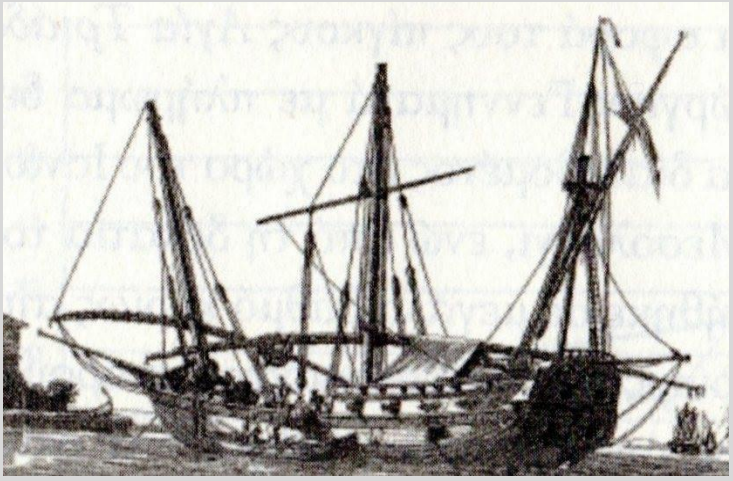

Γενοβέζικος Πίγκος με κατεβασμένα τα λατίνια και αντένα στο μεσαίο κατάρτι

Το Μίστικο (σεμπέκ), το οποίο διαδόθηκε στη Μεσόγειο από τους Βερβερίνους πειρατές, ήταν σκάφος κατεξοχήν πολεμικό με πυροβόλα στα πλευρά, μακρύ, ευέλικτο, με μακρύ μπαστούνι (μπομπρέσο),τρικάταρτο όπου ο πρωραίος και ο μεσαίος ιστός ήταν ίδιου μεγέθους και αρκετά μεγαλύτεροι από τον πρυμναίο και αρχικά έφερε λατίνια και στους τρεις ιστούς. Από το δευτερο μισό του 18ου αιώνα το συναντάμε με τετράγωνα πανιά και λατίνι με γάμπια στη μετζάνα. Οι διαστάσεις του ήταν συνήθως 1 προς 4 , με μήκος 36 μέτρα και πλάτος 8,8 μέτρα στο κέντρο. Ήταν εφοδιασμένο με 10-29 κανόνια, ενώ είχε και κουπιά ως βοηθητικό μέσο πρόωσης. Οι κωπηλάτες κωπηλατούσαν όρθιοι , φάτσα στον άνεμο. Τον ΙΖ΄και τον ΙΗ΄αιώνα χρησιμοποιήθηκε κυρίως από τους Βερβερίνους πειρατές.Στο Ιόνιο οι Μεσολογγίτες και οι Κεφαλλονίτες εμφανίζονται να χρησιμοποιούν συστηματικά το μίστικο και ειδικά μετά το 1769.

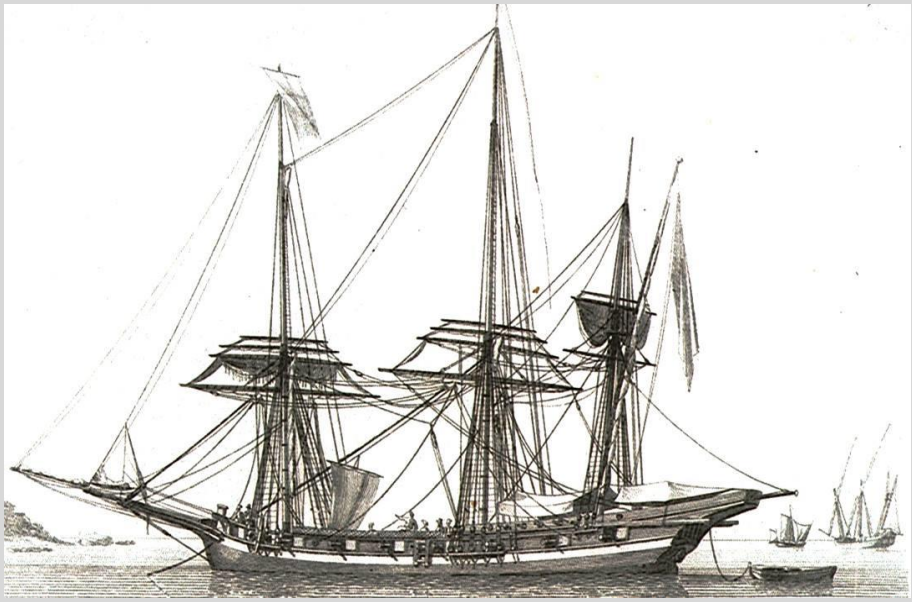

Μίστικο με τετράγωνα πανιά και λατίνι με γάμπια στη μετζάνα

Η Πολάκα, γαλλιστί Polacre. Η λέξη Polacre μάλλον προέρχεται από το ελληνικό «πολλά άκρα» γιατί τα πλοία αυτά είχαν οξεία τη πλώρη. Ήταν κατεξοχήν πλοίο μεσογειακό, μεγάλο εμπορικό-φορτηγό ιστιοφόρο, όχι εξοπλισμένο, με μεγάλο τριγωνικό ιστίο (polaccone) που αποτελούσε το κύριο χαρακτηριστικό της .

Το πανί αυτό ήταν στηριγμένο στο πλώριο κατάρτι, το οποίο είχε έντονη μπροστινή κλίση (μπομπρέσο), το μεσαίο κατάρτι έφερε δυο τετράγωνα ιστία και το κατάρτι προς την πλευρά της πρύμνης (μετζάνα) ένα λατίνι και πάνω από αυτό ένα τετράγωνο πανί.

Ο μέσος όρος των πληρωμάτων τους ήταν περίπου 20 άνδρες. Οι Μεσολογγίτικες πολάκες είχαν μεταφορική ικανότητα που έφτανε και τους 160 τόνους, πολύ πάνω από τον μέσο όρο των αντίστοιχων ευρωπαϊκών της εποχής, πράγμα που επιβεβαιώνει την μεγάλη κυριαρχία του Μεσολογγίου ως εμπορικό και ναυτιλιακό κέντρο.

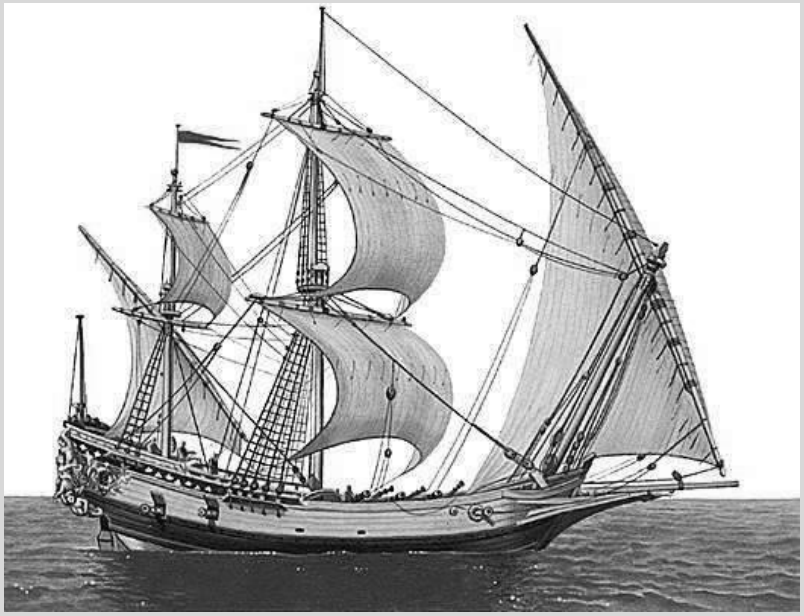

Πολάκα

Η Φρεγάτα ήταν κυρίως πολεμικό πλοίο, βαρύ καταδρομικό με πυροβόλα. Οι φρεγάτες έφεραν συνήθως γύρω στα 30-40 κανόνια και χρησίμευαν για τη συνοδεία εμπορικών νηοπομπών. Ωστόσο οι φρεγάτες των Ελλήνων πρέπει να σχετίζονται περισσότερο με το φρεγαδόνι (fregadon) που ήταν μεγάλο εμπορικό πλοίο, με ένα μεγάλο κατάρτι με μπομπρέσο (μακρόστενο κοντάρι που προεξέχει από την πλώρη) και αρτέμονα (πανί συνήθως τριγωνικό) .

Οι ελληνόκτητες φρεγάτες όπως ήταν φυσικό τον 18ο αιώνα ανήκουν κυρίως σε ναυτικούς του Μεσολογγίου και της Κεφαλλονιάς καθώς αυτοί κυριάρχησαν στις διαδρομές μεταξύ Ιονίου και Αδριατικής και υπολογίζεται ότι είχαν μέση χωρητικότητα 72 τόνους. Και πάλι εδώ παρατηρούμε ότι οι Μεσολογγίτικες φρεγάτες είχαν πολύ μεγάλη χωρητικότητα που έφτανε τους 69 με 70 τόνους.

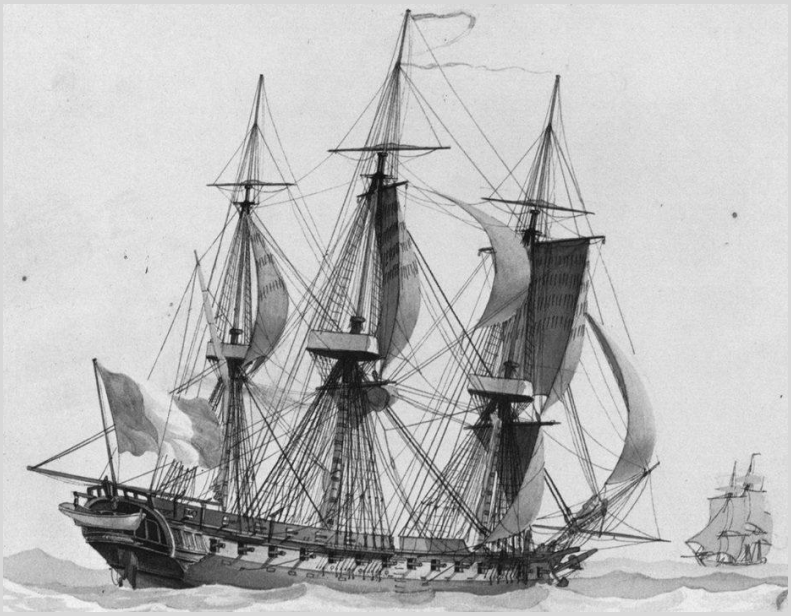

Φρεγάτα

Το καΐκι (Κέκια ή Σάϊκα) ήταν μικρό σκάφος αλιευτικό και εμπορικό πολύ διαδεδομένο στις ελληνικές θάλασσες . Χρησιμοποιήθηκε πολύ για τη μεταφορά ξυλείας. Είχε ένα μεγάλο κατάρτι πολύ ψηλό που έφερε τετράγωνα πανιά και στη μετζάνα ένα λατίνι πανί. Η πρύμνη του ήταν τετράγωνη και έντονα ανασηκωμένη. Το πλήρωμα τους έφτανε τους 10-15 άνδρες.

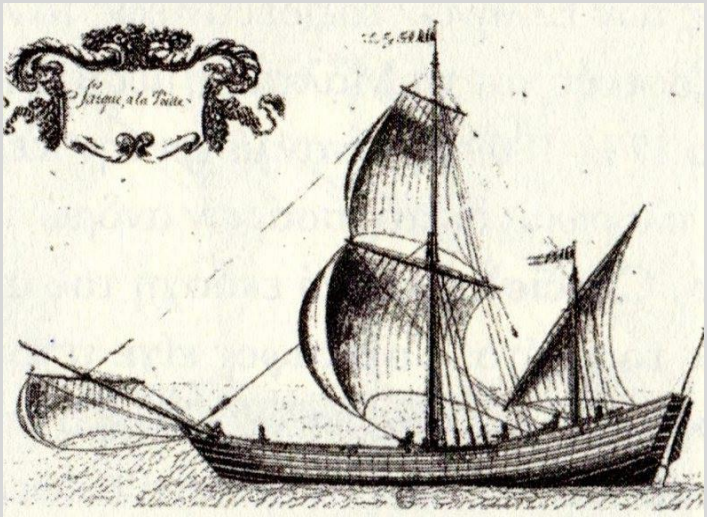

Καΐκι

Κατά τν 18ο αιώνα παράλληλα με την ανάπτυξη του εμπορίου αναπτύσσεται αξιοσημείωτη πνευματική κίνηση στο Μεσολόγγι, που ανάθρεψε μια σειρά από αξιόλογους πνευματικούς ανθρώπους στους οποίους πρωτοστατεί ο Παν. Παλαμάς, ο ιδρυτής της γνωστής Παλαμαϊκής Σχολής (1760), που αργότερα έγινε Σχολή Αλληλοδιδασκαλίας (μέθοδος που μόλις είχε εμφανιστεί στην Ευρώπη). Το 1762 το Πατριαρχείο ιδρύει στο Μεσολόγγι τη Σχολή Ελληνικών μαθημάτων με πρωτεργάτη τον Αναστάσιο Παλαμάρη. Πλήθος Ελλήνων συρρέουν στην πόλη για να βρουν δουλειά και να μορφωθούν. Η Πόλη αποκτά τα περίφημα αρχοντικά της με ξεχωριστό ρυθμό και χρώμα.

Αυτή η οικονομική και πνευματική ανάπτυξη του Μεσολογγίου ανακόπηκε βίαια με τη συμμετοχή των Μεσολογγιτών και τη διάθεση όλου του στόλου τους στην υπηρεσία της Μεγάλης Ιδέας στην ιστορική περίοδο των Ορλωφικών.

Στις 10 Απριλίου του 1770 το Μεσολόγγι προσφέρθηκε για πρώτη φορά θυσία στο Βωμό της Εθνικής Ανεξαρτησίας. Η εκδικητικότητα των τουρκαλβανών αποτυπώνεται στο γράμμα του Γάλλου Πρόξενου της Πάτρας προς το Υπουργείο Εξωτερικών της Πατρίδας του: «είδα επί τρείς μέρες και νύχτες να καίγεται το Μεσολόγγι και τα 80 καράβια του, από τους κατοίκους του όσοι γλύτωσαν τη σφαγή, κατέφυγαν στα Επτάνησα».

Το 1775 οι Μεσολογγίτες επιστρέφουν στο Μεσολόγγι από τη Ζάκυνθο και μέχρι το 1813 δηλαδή τις Παραμονές της Επανάστασης έχουν καταφέρει και με την οικονομική βοήθεια των Κεφαλλονιτών, να φτιάξουν καινούριο στόλο από 60 καράβια, να ξαναστήσουν το εμπόριο τους και να το εμπλουτίσουν με νέα προϊόντα από τις εύφορες πεδιάδες της Αιτωλίας και της Παραχελωϊτιδας, να ξαναχτίσουν αρχοντικά και εκκλησίες, να επαναλειτουργήσουν την Παλαμαϊκή Σχολή και το Μεσολόγγι να ξαναβρεί την οικονομική και πνευματική του ακτινοβολία.

Το Μεσολόγγι μπήκε στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας στις 20 Μαΐου του 1821 με πρωτεργάτες τον Φιλικό Αναστάση Παλαμά και τον οπλαρχηγό του Αράκυνθου (Ζυγού) Δημήτριο Μακρή. Γίνεται αμέσως το κέντρο του εθνικού αγώνα στη Δυτική Στερεά Ελλάδα και αρχίζει να ετοιμάζεται πυρετωδώς, για να αντιμετωπίσει τους Τούρκους κατακτητές.

Η ένδοξη ιστορία

Οι πολιορκίες και η Ηρωϊκή Έξοδος (10 Απριλίου 1826)

Α΄ Πολιορκία

Από τη θάλασσα ήρθε η πρώτη σημαντική απειλή την 20η Ιουλίου 1822, όταν έφτασε ενωμένος τούρκικος και αιγυπτιακός στρατός υπό τις διαταγές του Χασάν Πασά με 84 καράβια. Σκοπός τους να καταλάβουν το Βασιλάδι. Μετά από την αποτυχημένη επίθεση, επιχειρούν να καταλάβουν την Τουρλίδα αλλά αποτυγχάνουν και πάλι. Οι στόλοι παραμένουν στα ανοιχτά της Λιμνοθάλασσας για να εμποδίζουν τον ανεφοδιασμό της πόλης.

Το Νοέμβρη του 1822 ο στρατός του Ομέρ Βρυώνη ενώνεται με τον στρατό του Κιουταχή Πασά που έχει στρατοπεδεύσει έξω από το Μεσολόγγι με σύνολο 11.000 στρατιωτών. Στο πολιορκημένο Μεσολόγγι συγκαλείται έκτακτο πολεμικό συμβούλιο με τη συμμετοχή του Α. Μαυροκορδάτου, Γ. Τρικούπη, Αν. Παλαμά, του επισκόπου Ιωσήφ Ρωγών και του Θ. Ραζηκότσικα, αρχηγού της φρουράς. Η πόλη προστατευόταν από το «φράχτη» το χωμάτινο ανάχωμα που είχε κατασκευάσει ο Αθ. Ραζηκότσικας και από την έξω μεριά με μια τάφρο πλάτους 2μ., βάθους 1,20μ. και μήκους 1600μ.

Οι Μεσολογγίτες αρχίζουν παραπλανητικές διαπραγματεύσεις με σκοπό να κερδίσουν πολύτιμο χρόνο ώστε να ενισχυθεί η φρουρά. Στις 8 Νοεμβρίου Υδραϊικα και Σπετσιώτικα καράβια διασπούν τον θαλάσσιο αποκλεισμό και μεταφέρουν στην πολιορκημένη πόλη τρόφιμα, πολεμοφόδια και άνδρες. Η δύναμη της φρουράς ανέρχεται πλέον σε 3.500 μαχητές. Αμέσως σταματούν τις διαπραγματεύσεις και παραγγέλνουν στους Τούρκους ότι "αν θέλουν το Μεσολόγγι ας έρθουν να το πάρουν". Ο "φράχτης" άντεχε παρά τις επιθέσεις του Τούρκικου στρατού. οι Τούρκοι όρισαν νέα επίθεση ανήμερα των Χριστουγέννων του 1822, με σκοπό να βρουν τους Έλληνες απροετοίμαστους εξαιτίας της γιορτής. Όμως την παραμονή της επίθεσης, ο Κωνσταντίνος Γούναρης από τα Γιάννενα, ο Έλληνας γραμματέας του Ομέρ Βρυώνη, του οποίου τη γυναίκα και τα παιδιά είχαν όμηρους οι Τούρκοι στην Άρτα, πρόδωσε το σχέδιο στους Έλληνες κι έτσι οι μαχητές του Μεσολογγίου, αποκρούουν με σθένος όλες τις επιθέσεις και αναγκάζουν την τούρκικη στρατιά να αποσυρθεί.

Οι Φιλέλληνες - ο Λόρδος Βύρων

Ένα πολύ σπουδαίο κεφάλαιο στην ιστορία της Επανάστασης και ειδικότερα του Μεσολογγίου είναι η παρουσία στον Αγώνα πολλών θαυμαστών των Ελλήνων, όχι μόνο ως απογόνων των αρχαίων κατοίκων του ιστορικού αυτού τόπου, αλλά και ως αγωνιστών της ανεξαρτησίας και των ατομικών ελευθεριών.

Το φαινόμενο του φιλελληνισμού εκδηλώθηκε μέσω δημιουργίας φιλελληνικών σωματείων και επιτροπών (κομιτάτα) καθώς και με ποικίλους έμπρακτους τρόπους. Κοντά στους ρομαντικούς ιδεολόγους, αρχαιολάτρες, φιλελεύθερους και ενθουσιώδεις φοιτητές, θα βρεθεί και ένα πλήθος στρατιωτικών που προσπαθεί να φθάσει με κάθε τρόπο στο «θέατρο» του πολέμου. Υπολογίζονται σε 1.200 αυτοί που πήραν μέρος στα πολεμικά γεγονότα (μεγάλος αριθμός Γερμανών, ακολουθούν Γάλλοι, Ιταλοί και λιγότεροι Πολωνοί, Ελβετοί και Βρεταννοί). Υπάρχουν εκπρόσωποι, επίσης, και από άλλες ευρωπαϊκές χώρες καθώς και από την Αμερική. Μία από τις πρώτες αποστολές ήταν αυτή που συνόδεψε τον Μαυροκορδάτο από τη Μασσαλία στο Μεσολόγγι.

Εμβληματική, βέβαια, μορφή είναι ο πασίγνωστος τότε Άγγλος ρομαντικός ποιητής George Gordon, Λόρδος Byron. Ο Βύρων είχε έλθει πολύ νεότερος (20 ετών) στην Αθήνα. Εμπνευσμένος από τον πολιτισμό και το κλίμα γύρω του, θεωρούσε, πως ο τόπος ο αέρας της Ελλάδας τον ενέπνευσε στην ποίηση του.

Ο Βύρων έφθασε στο Μεσολόγγι, σαν απεσταλμένος του αγγλικού κομιτάτου και της Ελληνικής Επιτροπής του Λονδίνου, παραμονή Χριστουγέννων του 1823, φέροντας μαζί του δύο μικρά κανόνια, πολλά κιβώτια από φάρμακα και χρηματικά ποσά σε μετρητά και επιταγές. Ο Βύρων έγινε αμέσως το "μήλον της έριδος" μεταξύ των αντιμαχόμενων φατριών, με πρώτο ζήτημα τον τόπο που θα έμενε στην Ελλάδα. Ο ίδιος προτίμησε να μείνει στο Μεσολόγγι, κοντά στους Σουλιώτες (σώμα που οργανώθηκε με δικές του ενέργειες και χρηματοδότηση), με τους οποίους προετοίμαζε εκστρατεία για την απελευθέρωση της Πάτρας. Παράλληλα, συνέστησε τη δανειοδότηση της Ελληνικής

κυβέρνησης. Βύρων προσπάθησε να γεφυρώσουν τις εμφύλιες αντιπαραθέσεις, που υπήρχαν ανάμεσα στους έλληνες αγωνιστές. Ο Βύρων αποφάσισε να πάει στα Σάλωνα. Είχε έρθει για να σταθεί κοντά στους Έλληνες σαν πολιτικός ή ακόμη και στρατιωτικός ηγέτης, αν «τύχαινε να συμβεί». Στο τελευταίο ποίημα που έγραψε στην Ιταλία (JournalinCephalonia, 19.6.1823), έπαιρνε καθαρή θέση:

«Ξυπνήσαν οι Νεκροί - κι εγώ θα κοιμηθώ,»

Λίγο αργότερα, στο Μεσολόγγι, ζει την πιο σπουδαία στιγμή στη ζωή του: «αποθέτει την πένα του - και σηκώνει την περικεφαλαία του» . Δυστυχώς, το ταξίδι στα Σάλωνα δεν θα πραγματοποιηθεί ποτέ, αφού ο Βύρων χάθηκε πρόωρα και αναπάντεχα στις 7 Απριλίου του 1824, μέσα σε λίγες μέρες αφ' ότου προσβλήθηκε από πυρετό στο Μεσολόγγι. Ακριβώς τότε, που απαλλαγμένος από προκαταλήψεις, ήταν σε θέση να εκτιμήσει ορθά τα πράγματα και να συμβάλει σε θετικά αποτελέσματα .

Η άφιξη και αργότερα ο θάνατος του φημισμένου ποιητή στο Μεσολόγγι κέντρισε στο εξωτερικό το ενδιαφέρον για τον αγώνα του ελληνικού λαού και επιβεβαίωνε την ύπαρξη του οξύτατου ελληνικού προβλήματος, το οποίο δεν μπορούσαν πια να αγνοούν οι κυβερνήσεις, ούτε και να μειώνουν τη σπουδαιότητά του. Με τη δράση του Βύρωνα και των Αγγλων εκπροσώπων της Ελληνικής Επιτροπής του Λονδίνου και με τις διαπραγματεύσεις για το δάνειο (μετάβαση Ελλήνων απεσταλμένων στο Λονδίνο, επαφές του αγγλικού κομιτάτου με την ελληνική Διοίκηση), οι Βρεταννοί φιλέλληνες έπαιρναν τα ηνία του οργανωμένου φιλελληνικού κινήματος, κάτι που δεν ευχαριστούσε τη γαλλική κυβέρνηση. Έτσι, αναβιώνει και εντείνεται η φιλελληνική δραστηριότητα και ιδρύονται νέα κομιτάτα, με πιο δραστήρια αυτά του Παρισιού, της Γενεύης και της Μασσαλίας, στο λιμάνι της οποίας αίρονται περιορισμοί που είχαν επιβληθεί για τις εθελοντικές αποστολές στη μαχόμενη Ελλάδα, που τώρα οργανώνονται επίσημα από τα γαλλικά κομιτάτα.

Η Παπαμητροπούλου Μ. (2017), αναφέρει σχετικά:

> «Το φαινόμενο του φιλελληνισμού εκδηλώθηκε μέσω δημιουργίας φιλελληνικών σωματείων και επιτροπών (κομιτάτα) καθώς και με ποικίλους έμπρακτους τρόπους. Κοντά στους ρομαντικούς ιδεολόγους, αρχαιολάτρες, φιλελεύθερους και ενθουσιώδεις φοιτητές, θα βρεθεί και ένα πλήθος στρατιωτικών που προσπαθεί να φθάσει με κάθε τρόπο στο «θέατρο» του πολέμου. Υπολογίζονται σε 1.200 αυτοί που πήραν μέρος στα πολεμικά γεγονότα (μεγάλος αριθμός Γερμανών, ακολουθούν Γάλλοι, Ιταλοί και λιγότεροι Πολωνοί, Ελβετοί και Βρεταννοί).

Υπάρχουν εκπρόσωποι, επίσης, και από άλλες ευρωπαϊκές χώρες καθώς και από την Αμερική»

Πριν το 1824, δηλαδή συναντούμε δηλαδή φιλελεύθερους που θέλουν να ξεφύγουν από τα αυταρχικά καθεστώτα στις πατρίδες τους ενώ μετά το 1824, οι εθελοντές της δεύτερης φάσης, ήταν εμπειροπόλεμοι αξιωματικοί, με πολύχρονη καριέρα στους ναπολεόντειους πολέμους, αρκετοί συνειδητοί δημοκράτες και με συγκεκριμένη πολιτική στράτευση.

Β' Πολιορκία

Στις 15 Απριλίου 1825 άρχισε η Β' πολιορκία της πόλης από τον Κιουταχή με 30.000 άνδρες. Μέσα στο Μεσολόγγι βρίσκονταν περίπου 4.000 Έλληνες μαχητές. Στη θάλασσα ο στόλος του Μαχμούτ Πασά περιπολεί και εφοδιάζει τους Τούρκους με τρόφιμα και πολεμοφόδια συνεχώς. Τον Ιούνιο ο Κιουταχής διατάζει γενική έφοδο η οποία αντικρούεται με πάθος. Βλέποντας την ηρωική αντίσταση ο Κιουταχής επιχειρεί διαπραγματεύσεις για να πετύχει συνθήκη, κάτι που οι Έλληνες αρνούνται. Επί 8 μήνες ο Κιουταχής αδυνατεί να εκπορθήσει την πόλη και αναγκάζεται να αποδεχτεί τη στρατιωτική συνδρομή του Αιγύπτιου πασά Ιμπραήμ. Στις 26 Δεκεμβρίου του 1825 η στρατιά του Ιμπραήμ με 15.000 άνδρες στρατοπεδεύει μπροστά στο τείχος του Μεσολογγίου. Η πόλη αντέχει παρά τους συνεχείς κανονιοβολισμούς, οπότε ο Ιμπραήμ στέλνει ελκυστικές προτάσεις προς τους πολιορκημένους: Να αποχωρήσουν με πλήρη οπλισμό, ενώ εγγυάται τη ζωή των μαχητών και των οικογενειών τους. Η απάντηση της πολιορκημένης πόλης γράφει και την πρώτη πράξη της Θυσίας: « Τα κλειδιά της πόλης μας βρίσκονται στις μπούκες των κανονιών μας» Μετά από σκληρές μάχες καταλήφθηκαν από τους Τούρκους τα οχυρά νησάκια, Βασιλάδι και Ντολμάς. Ο αποκλεισμός έγινε πλέον ασφυκτικός. Η πείνα θερίζει και τα πολεμοφόδια είναι ελάχιστα. Οι εκκλήσεις για βοήθεια προς την Κεντρική Διοίκηση μένουν χωρίς ανταπόκριση. Παρ'όλα αυτά στις 25 Μαρτίου 1826 ο εχθρός υφίσταται την ταπεινωτική ήττα στο νησάκι της Κλείσοβας, όπου αφήνει 3.000 νεκρούς. Ο Μιαούλης μετά από την αποτυχημένη προσπάθεια του να διασπάσει το θαλάσσιο αποκλεισμό της πόλης και να ανεφοδιάσει το Μεσολόγγι γράφει στη Διοίκηση: "...λογαριάσατε σαν χαμένο το Μεσολόγγι, επειδή δεν έχομεν τον τρόπον να εμβάσωμεν καν προς ώραν ολίγην τροφήν".

Η Ηρωική έξοδος

Έτσι στο προαύλιο της εκκλησίας της Αγίας Παρασκευής συγκλήθηκε το "Συμβούλιο του Θανάτου" και αποφασίστηκε η ηρωική Έξοδος της Φρουράς, το βράδυ του Λαζάρου, ξημερώνοντας Βαΐων στις 10 Απριλίου 1826. Η φρουρά και όσοι μπορούσαν από τους αμάχους σε τρεις φάλαγγες, θα κατευθύνονταν προς το μοναστήρι του Αγίου Συμεών. Από τα τρία σώματα που σχηματίστηκαν τα δύο αποτελούνταν από τους ενόπλους με επικεφαλής τους Νότη Μπότσαρη και Δημήτρη Μακρή, ενώ στο τρίτο σώμα θα βρίσκονταν οι φαμελίτες μαχητές με τις οικογένειές τους. Το σχέδιο τους ωστόσο έγινε γνωστό στον Ιμπραήμ. Τα δύο σώματα των ενόπλων κατάφεραν πολεμώντας να ανοίξουν διαδρόμους μέσω των εχθρικών σωμάτων. Στο τρίτο σώμα όμως κατά τη στιγμή της εξόδου επικράτησε πανικός. Οι περισσότεροι γύρισαν πίσω στην πόλη και χάθηκαν μαζί της. Οι ανήμποροι που είχαν οχυρωθεί με τον δημογέροντα Χρήστο Καψάλη, έβαλαν φωτιά και ανατίναξαν την πυριτιδαποθήκη. Ο δεσπότης Ιωσήφ Ρωγών μετά από σκληρή αντίσταση επί δύο μερόνυχτα στον ανεμόμυλο, έβαλε φωτιά στο τελευταίο βαρέλι με τα πολεμοφόδια ολοκληρώνοντας περίλαμπρα στις 12 Απριλίου του 1826, το Έπος της Εξόδου. Από τους 3.600 μόνο 1.300 μαχητές κατάφεραν να φτάσουν αρχικά στην Άμφισσα και στη συνέχεια στο Ναύπλιο, όπου έτυχαν υποδοχής ηρώων. Από τους 7.000 αμάχους σώθηκαν μόνο 300. Οι υπόλοιποι σφαγιάστηκαν η αιχμαλωτίστηκαν και οδηγήθηκαν στα σκλαβοπάζαρα. Αλλά και οι απώλειες των Τούρκων υπήρξαν συντριπτικές. 20.000 Τούρκοι και 8.000 Αιγύπτιοι χάθηκαν στην διάρκεια της πολιορκίας. Η Θυσία του Μεσολογγίου, που επί 12 ολόκληρους μήνες αντιστάθηκε ηρωικά, προώθησε το ελληνικό ζήτημα, όσο καμία άλλη ελληνική νίκη. Πλημμύρισε με αισθήματα θαυμασμού και δέους τους Ευρωπαίους, που ξεσηκώθηκαν σε μια αληθινή σταυροφορία για την απελευθέρωση του ελληνικού έθνους. Η μεταστροφή της Ευρωπαϊκής πολιτικής στο Ελληνικό Ζήτημα αποτυπώνεται στην απάντηση του Μέτερνιχ στην έκκληση της Πύλης για συνδρομή: «... δυστυχώς μεσολάβησε το Μεσολόγγι». Το Μεσολόγγι ως η μοναδική Ιερά Πόλη παγκοσμίως, με επίσημη θεσμική ανακήρυξη το 1936 που στηρίζεται στο μεγαλείο της ηρωικής Εξόδου και της θυσίας Ελλήνων και Φιλελλήνων για την ελευθερία, χαρακτηρίζεται διεθνώς ως «ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ» και έχει ταυτιστεί περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη ελληνική πόλη με τον Αγώνα του 1821. Είναι η γη των «Ελευθέρων Πολιορκημένων» του Σολωμού, η πόλη που αποτέλεσε το αγαπημένο θέμα τόσων καλλιτεχνών, όπως ο Ντελακρουά και ο

Ουγκώ, το προπύργιο των ένθερμων λόγων του Λόρδου Βύρωνα και του Κωστή Παλαμά και για τον λόγο αυτό υπέβαλε πρόταση για τη διεκδίκηση του τίτλου της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης για το 2021.

Η διαμόρφωση Της Ιερής Πόλης

Οι συνθήκες και απαιτήσεις του αγώνα αρχίζουν από νωρίς να αποτυπώνονται στη διαμόρφωση της πόλης. Το Μεσολόγγι, ευπρόσβλητο από την ξηρά, προστατευόταν από ένα χαμηλό περιτείχισμα, που είχε κατασκευασθεί στην αρχή της Επανάστασης από τον οπλαρχηγό Αθανάσιο Ραζηκότσικα. Το περιτείχισμα αυτό "ενισχύθηκε" (από την έξω πλευρά) με μία τάφρο πλάτους περίπου 2 μ., βάθους 1,20 μ. και μήκους 1.600 μ., δημιουργούμενη κυρίως από την εκσκαφή για απόληψη των αναγκαίων υλικών. Πλάι στο τείχος βρίσκονταν δύο εκκλησίες, του Αγ. Νικολάου και της Παναγίας. Λίγα μέτρα πιο μέσα υπήρχε το εκκλησάκι της Αγ. Παρασκευής. Ήταν κτισμένο στη θέση παλιότερου ναού που είχε καταστραφεί από τους Τούρκους όταν επικράτησαν στην περιοχή. Εκεί, συνήλθε η Προσωρινή Διοικούσα Επιτροπή του Αγώνα για τη ηρωική Έξοδο τον Απρίλιο του 1826. Μετά την απελευθέρωση της πόλης, κτίσθηκε στο ίδιο σημείο, στη θέση που κατελάμβανε το ιερό της παλιάς εκκλησίας (που δεν υπήρχε πια), μικρό εκκλησάκι, η Αγ. Παρασκευούλα. Αυτή η ιστορική συνέχεια υπαγόρευσε και τη δημιουργία στα επόμενα χρόνια ενός νέου ναού, σε κεντρικό σημείο της πόλης, αφιερωμένου στην Αγ. Παρασκευή, στον Άγ. Νικόλαο και στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Τον ξύλινο αυτό ναό αντικατέστησαν οι Μεσολογγίτες το 1859 με το μεγαλοπρεπή ναό

της Αγ. Παρασκευής, που υπάρχει και σήμερα, κτισμένο από πέτρα από Κρικελλιώτες τεχνίτες. Όπως προαναφέρθηκε, στην περιοχή αυτή βρισκόταν μία από τις τρεις νησίδες όπου εγκαταστάθηκαν οι πρώτοι κάτοικοι (Παπαμητροπούλου, 2017).

Η οχύρωση

Η πρώτη οχύρωση, που υπήρχε στο Μεσολόγγι, σε συνδυασμό με την ευψυχία της φρουράς, άντεξε στην πρώτη πολιορκία του ’22. Παρά ταύτα, θεωρείτο ατελής για μελλοντικές πιο μαζικές επιθέσεις, που ήταν βέβαιο ότι θα δεχόταν η πόλη στην εξέλιξη του Αγώνα. Η ανακατασκευή και συμπλήρωση ανατέθηκε από τον Μαυροκορδάτο στον Χιώτη μηχανικό Μιχαήλ Κοκκίνη, που είχε έλθει από την Ευρώπη στην Ελλάδα να συμμετάσχει στον Αγώνα. Το Φεβρουάριο του ’23 αρχίζουν οι εργασίες με τη συμμετοχή (προσωπική εργασία) και των κατοίκων. Υψώθηκε νέο τείχος, κατά το πλείστον λιθόδμητο, διανοίχτηκε νέα πλατύτερη και βαθύτερη τάφρος, κατασκευάσθηκαν 18 προμαχώνες (ντάπιες) και τοποθετήθηκαν 48 κανόνια και βομβοβόλα. Αργότερα (από Μάιο μέχρι Αύγουστο ’25) άλλες 5 ντάπιες και 7 επάκτια πυροβολεία. Εντύπωση προκαλεί η πρόβλεψη του Κοκκίνη για δυνατότητα προσβολής, από τους προεξέχοντες προμαχώνες, των εχθρικών δυνάμεων εκ των όπισθεν, αν τυχόν αυτές κατόρθωναν να πλησιάσουν το τείχος ή τις πύλες του. Γι’ αυτό και το τείχος είχε σχήμα ανοικτής πολυγωνικής γραμμής. Η οχύρωση συμπληρωνόταν με 14 πυροβολεία στη νησίδα Βασιλάδι.

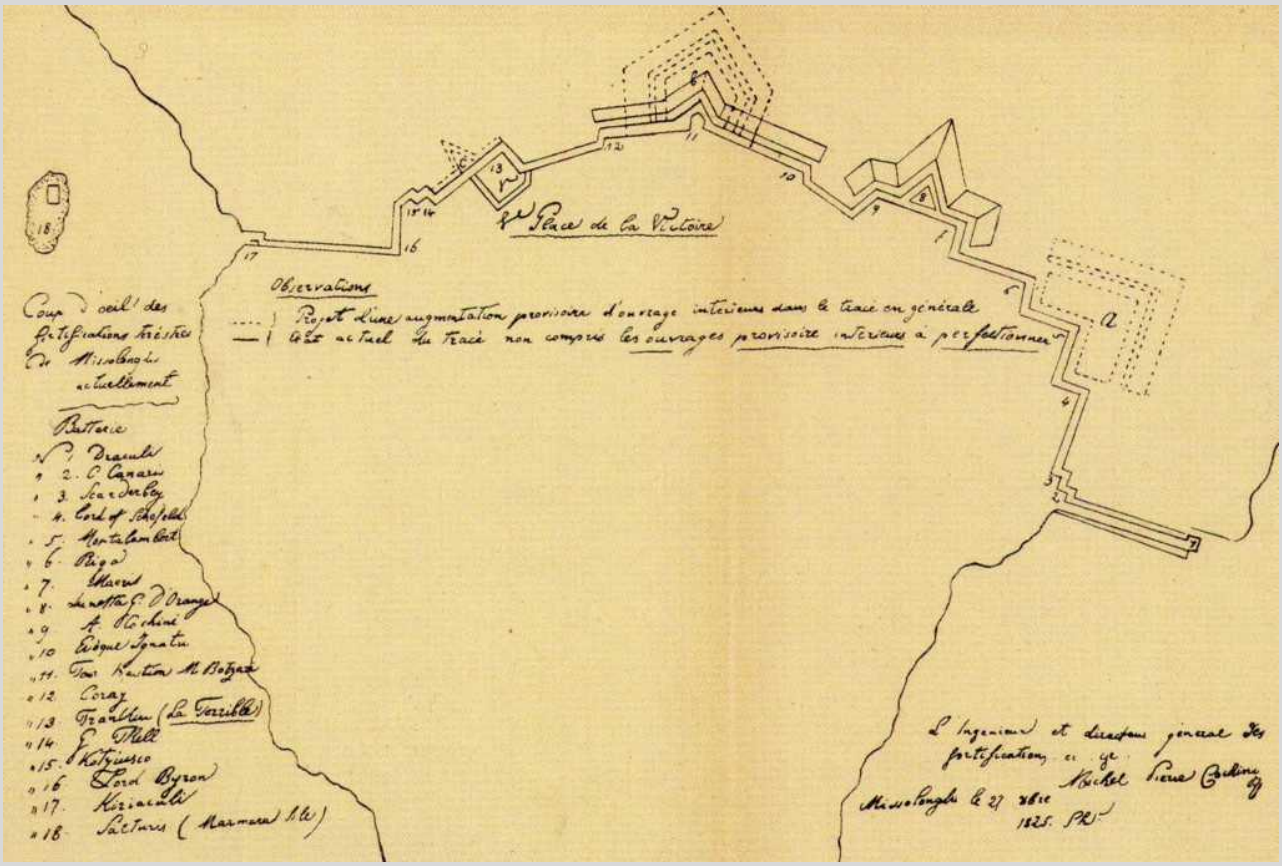

Το τείχος και οι πύλες

Η γνωριμία του επισκέπτη με το κέντρο της ιστορικής Ιεράς Πόλης ξεκινά με τη θέαση του πιο υποβλητικού σημείου της, της (ανατολικής) Πύλης του Μεσολογγίου, εκατέρωθεν της οποίας εκτεινόταν το τείχος που προστάτευε την πόλη κατά την Γ' Πολιορκία της. Η Πύλη-σύμβολο της θυσίας των Εξοδιτών για την ελευθερία πίσω από τη γέφυρα όπου μάχονται οι αγωνιστές, έχει διττό ρόλο με μεγάλη συναισθηματική φόρτιση: από τη μια συνιστά το σημείο εισόδου του επισκέπτη στην Ιερά Πόλη και εκκίνησης της περιήγησής του στο ιστορικό Μεσολόγγι, από την άλλη αποτελεί σημείο της ηρωικής Εξόδου των Μεσολογγιτών, που σηματοδότησε το τραγικό τέλος της Γ' Πολιορκίας. Πρόκειται, λοιπόν, για ένα σημείο μετάβασης του χρήστη, επισκέπτη και κατοίκου της ιστορικής πόλης του Αγώνα, για ένα ταξίδι όχι μόνο στον χώρο αλλά και στον χρόνο, ένα οδοιπορικό στην ιστορική μνήμη, στο τώρα και στο τότε.

Η Πύλη στη σημερινή της μορφή είναι κατασκευασμένη από ημιλαξευτή λιθοδομή. Αποδίδεται στον Όθωνα, ο οποίος - σε επίσκεψή του στο Μεσολόγγι το 1838 - διέταξε την ανακατασκευή του τείχους στα ίχνη του παλιού. Το τείχος έφερε δύο πύλες:

μία ανατολική, με κατεύθυνση προς το Ευηνοχώρι, και μία δυτική, με κατεύθυνση προς το Αιτωλικό. Το παλαιό τείχος, κτισμένο με σύμπασα συμμετοχή σε προσωπική εργασία και σε υλικά των κατοίκων της πόλης και όχι με οικονομική ενίσχυση από την Κεντρική Διοίκηση, είχε αρχίσει να γκρεμίζεται από τους επιζήσαντες και διασκορπισθέντες στην υπόλοιπη Ελλάδα Μεσολογγίτες, οι οποίοι κατά την επιστροφή τους στην πόλη, μετά την απελευθέρωσή της (1829), αιτήθηκαν με επιστολή τους προς τον Ι. Καποδίστρια την επιστροφή των λίθων των σπιτιών τους από το προτείχισμα (Παπαμητροπούλου, 2017).

Μεσολόγγι: Ένα απέραντο Μουσείο

Πύλη της εξόδου

Το τείχος του Μεσολογγίου ήταν πολυγωνικό και είχε μήκος 2km.Το είχε σχεδιάσει και είχε επιβλέψει την κατασκευή του και τις διαρκείς επισκευές του ο μηχανικός Μιχαήλ Κοκκίνης , που σκοτώθηκε από τους πρώτους την νύχτα της εξόδου. Εκτεινόταν σε όλο το μήκος της βόρειας πλευράς της πόλης, της μόνης που την ένωνε με τη στεριά. Έτσι το νερό της θάλασσας που έμπαινε στη βαθειά τάφρο που είχαν σκάψει απ’ έξω απομόνωνε την πόλη σαν να ήταν νησί.

Ο Κήπος των Ηρώων

Με την έξοδο, το τείχος έπαθε μεγάλες ζημιές. Μέρος του ξαναχτίστηκε το 1838 επί Όθωνος. Η σημερινή πύλη, που για πολλά χρόνια έκλεινε τη νύχτα, είναι στη θέση της παλιάς πύλης εισόδου του φρουρίου. Ο χώρος του «Κήπου των Ηρώων» στο Μεσολόγγι εκτάσεως 14 περίπου τετραγωνικών στρεμμάτων ,

αποτέλεσε κατά τη διάρκεια του αγώνα για την ανεξαρτησία τον τόπο που αγωνίστηκαν, μαρτύρησαν και θάφτηκαν οι μαχητές της φρουράς της Ιεράς πόλης. Βρίσκεται στη βόρεια πλευρά της χερσονήσου του Μεσολογγίου και η σημερινή περιτείχισή του ταυτίζεται σχεδόν με την οχύρωση της πόλης ,την εποχή των πολιορκιών και της Εξόδου. Στα χώματα του ενταφιάστηκαν χιλιάδες Έλληνες και φιλέλληνες που έπεσαν μαχόμενοι «για του Χριστού την πίστη την αγία και την ελευθερία».

Η ντάπια του Φραγκλίνου

Όταν ο Κοκκίνης έκανε το σχεδίασμα του τείχους έδωσε και ονομασίες στους προμαχώνες πχ. του Μάρκου Μπότσαρη ή του Ρήγα Φερραίου ή η μεγάλη ντάπια του Φραγκλίνου ή Τερίμπιλε κ.λπ. Απ' αυτούς σώζεται σήμερα, σε απόσταση λίγων μέτρων δυτικά από τον Κήπο των Ηρώων, ο τελευταίος αυτός προμαχώνας που οι ντόπιοι λένε «κανόνι». Η Τερίμπιλε έγινε ονομαστή για τη γενναία της αντίσταση. Λεγόταν και «πλατεία της νίκης».

Μνημείο Μπάυρον

Δίπλα από το αρχοντικό του Χρήστου Καψάλη στον επάνω όροφο ενός διόροφου σπιτιού, επίσης Καψαλέικου, φιλοξενήθηκε κατά την ολιγόμηνη παραμονή του στο Μεσολόγγι ο λόρδος Μπάυρον και η ακολουθία του. Με την ανατίναξη του Καψάλη το βράδυ της εξόδου το σπίτι καταστράφηκε και στη θέση του κατά την επέτειο των εκατό χρόνων από το θάνατο του Μπάυρον (19 Απριλίου 1924), το πανεπιστήμιο Αθηνών ανήγειρε αναμνηστική στήλη, έργο του Αντωνίου Σώχου.

Μουσείο Τρικούπη

Πρόκειται για ένα από τα πιο παλαιά κτήρια της πόλης που ανήκε στην οικογένεια Τρικούπη. Κτίστηκε το 1730, αλλά εξαιτίας των καταστροφών που υπέστη κατά την περίοδο της εξόδου, ανακατασκευάστηκε το 1850. Σ' αυτό γεννήθηκε το 1771 και έζησε ο πρώτος πρωθυπουργός του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους Σπυρίδων Τρικούπης αλλά και ο άλλος πρωθυπουργός, ο γιος του, Χαρίλαος Τρικούπης. Το 1993 με πρωτοβουλία του δήμου ανακαινίστηκε και έκτοτε λειτουργεί ως μουσείο. Περιλαμβάνει έπιπλα αντικείμενα, φωτογραφίες, αναμνηστικά, μετάλλια και βιβλία της μεγάλης και ιστορικής οικογένειας των Τρικούπηδων.

Κέντρο Λόγου και Τέχνης ΔΙΕΞΟΔΟΣ

Πάνω στον κεντρικό πεζόδρομο του ιστορικού κέντρου του Μεσολογγίου δεσπόζει ένα από τα ελάχιστα σωζόμενα προεπαναστατικά κτήρια της Ιεράς Πόλης. Πρόκειται για ένα κτίσμα του 18ου αιώνα στο οποίο γεννήθηκε και έζησε ο αρχηγός της φρουράς της Εξόδου Αθανάσιος Ραζηκότσικας. Το κτήριο αυτό που ήταν έτοιμο να καταρρεύσει, το 1998 το αγόρασε ο δικηγόρος Νίκος Κορδόσης και αφού το αποκατέστησε στην αρχική του μορφή ίδρυσε την «ΔΙΕΞΟΔΟ», το πολυδύναμο μουσείο-πινακοθήκη, που ταυτόχρονα λειτουργεί και ως κέντρο Λόγου και Τέχνης.

Μουσείο Ιστορίας και Τέχνης Ιεράς Πόλεως Μεσολογγίου

Νεοκλασικό κτήριο που χτίστηκε το 1932 επί δημαρχίας Χρήστου Ευαγγελάτου. Βρίσκεται στην κεντρική πλατεία Μάρκου Μπότσαρη. Στην είσοδο του Μουσείου βρίσκονται οι προτομές του Χαριλάου Τρικούπη και του Επαμεινώνδα Δεληγιώργη, δύο από τους πέντε Μεσολογγίτες πρωθυπουργούς. Εδώ συναντάμε μία πλούσια συλλογή ιστορικών ντοκουμέντων και πολλούς σπάνιους πίνακες Ελλήνων και ξένων ζωγράφων, που είναι εμπνευσμένα από τον Αγώνα του Μεσολογγίου. Αξίζει να προσέξετε ιδιαίτερα τους πίνακες: "Η Μεσολογγίτισσα" του Ντελασάνκ (1828), "Η Έξοδος" πίνακας Θ. Βρυζάκη, αντίγραφο Γιάννη Κασόλα, "Ο Επίσκοπος Ρωγών κοινωνάει τους πολεμιστές" έργο του Ντε Σεζέρ, αντίγραφο του Γ. Κασόλα, "Η ανατίναξη του Καψάλη" πίνακας του Θ. Βρυζάκη, "Η Ελευθερία μέσα από τα ερείπια του Μεσολογγίου" φωτοαντίγραφο του Ντελακρουά που βρίσκεται στο Μουσείο του Μπορντώ.

Μεσολόγγι: Πόλη των ποιητών και των πέντε πρωθυπουργών

Το Μεσολόγγι δεν είναι μόνο πρωταγωνιστής της Ελληνικής επανάστασης αλλά και πηγή πνευματικών και πολιτικών φυσιογνωμιών. Σε διάστημα μικρότερο απο έναν αιώνα έδωσε στη χώρα πέντε μεγάλους πρωθυπουργούς. Ο ιστορικός και πρώτος πρωθυπουργός της ελεύθερης Ελλάδας Σπυρίδων Τρικούπης, ο γιός του σωματάρχη της φρουράς Μεσολογγίου Μήτρου Δεληγιώργη Επαμεινώνδας και οι νομομαθείς και ανώτατοι δικαστικοί λειτουργοί αδελφοί Ζηνόβιος και Δημήτριος Βάλβης με αφοσίωση στο καθήκον κατόρθωσαν, μέσα σε μια εποχή γεμάτη αντιξοότητες, να θέσουν τα θεμέλια για τη δημιουργία του Ελληνικού Κράτους.

Το Μεσολόγγι εξέθρεψε πολλούς λογοτέχνες οι οποίοι επηρεασμένοι απο τον τόπο καταγωγής τους, συνέβαλαν στη διαμόρφωση της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Οι αντιπροσωπευτικότεροι απο αυτούς είναι ο Κωστής Παλαμάς, ο Μίλτος Μαλακάσης , ο Γεώργιος Δροσίνης, ο Αντώνης Τραυλαντώνης και ο Μίμης Λιμπεράκης.

Αιτωλικό: Η νερένια πόλη – Η «μικρή Βενετία» της Ελλάδας

Το Αιτωλικό ξεκίνησε ως ένα μικρό νησιωτικό σύμπλεγμα στη μέση της λιμνοθάλασσας, όπου οι ψαράδες ένωσαν τις ακτές τους με ξύλινα γεφυράκια. Σιγά-σιγά αυτά τα νησάκια ενώθηκαν δημιουργώντας το πρώτο ενιαίο νησί.

Για το όνομα του Αιτωλικού υπάρχουν αρκετές εκδοχές. Η πρώτη θέλει να ονομάστηκε «Ανατολικόν» κατά τη διάρκεια της επανάστασης του 1821. Ιστορικές αναφορές και δημόσια έγγραφα της εποχής το αναφέρουν με αυτή την ονομασία με την αιτιολογία ότι ήταν το ανατολικότερο νησάκι των Εχινάδων ή επειδή ήταν ανατολικά του Αχελώου.

Ως «Αντλικόν» αναφέρεται σε πολλά δημοτικά τραγούδια. Όμως η κανονική του προέλευση είναι από τη λέξη «αντλώ» και αυτό γιατί λόγω της θέσης του τόσο κοντά στην επιφάνεια του νερού, όπου και αν έσκαβαν, ακόμα και στα πιο ρηχά σημεία, αντλούσαν νερό.

Η ονομασία που επικράτησε είναι «Αιτωλικόν». Όπως αποκαλύφθηκε τελικά ήταν το αρχικό της όνομα 100 χρόνια πριν από την έναρξης της επανάστασης του ’21.

Το νησάκι του Αιτωλικού επικοινωνεί με την προς ανατολή και δύση ξηρά με δύο πολύτοξα πέτρινα γεφύρια μήκους εκάστου περίπου 300 μέτρων και πλάτους 8 μέτρων.

Και στη δυτική πλευρά της, στην περιοχή της Κατοχής, θα δει κανείς ένα μνημείο μοναδικό στην Ελλάδα, ίσως και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το αρχαίο νεώριο των Οινιάδων, ένα εντυπωσιακό πέτρινο καρνάγιο.

Η ανάγκη κατασκευής πέτρινων σταθερών γεφυριών γίνεται από νωρίς επιτακτική για το νησάκι που βρίσκεται στην καρδιά ενός καταπληκτικού και πλουσιότατου οικοσυστήματος που περιλαμβάνει ένα σύμπλεγμα λιμνοθαλασσών, τον αειφόρο κάμπο του δέλτα του Αχελώου, και την εξίσου αστείρευτη σε πλούτη λιμνοθάλασσα. Το Αιτωλικό ήδη – από τα προγενέστερα της επανάστασης χρόνια – διέθετε το ένα και μοναδικό στην Ελλάδα εσωτερικό λιμάνι και ένα στόλο από εμπορικά πλοία που του έδιναν ισχυρή ναυτική παρουσία σε ολόκληρη τη Μεσόγειο.

Όλα τα γεωργικά προϊόντα του κάμπου της Παραχελωϊτιδας διακινούνται σχεδόν αποκλειστικά από το λιμάνι του Αιτωλικού. Τα σταθερά πέτρινα γεφύρια που θα διευκολύνουν την επικοινωνία και τη διακίνηση των προϊόντων, του εμπορίου και της ναυτικής του παρουσίας είναι επιτακτική ανάγκη, και ο στόχος κατασκευής τους – αμέσως μετά την απελευθέρωση του Αιτωλικού απ’ τους Τούρκους –είναι κοινή επιθυμία της τοπικής κοινωνίας.

Από τον Φεβρουάριο του 2002 τα πέτρινα τοξωτά γεφύρια που ενώνουν το νησί ανακηρύχθηκαν ως ιστορικά και διατηρητέα μνημεία. Αποτελούν αξιόλογο δείγμα τεχνικού έργου υποδομής του 19ου αιώνα και είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τις μνήμες των κατοίκων της περιοχής.

Μουσείο Βάσως Κατράκη- Κέντρο Χαρακτικής Τέχνης

Το Μουσείο φιλοξενεί το σύνολο του έργου της Βάσως Κατράκη και αποτελείται από περίπου τετρακόσια έργα, πολλά χαρακτικά ανάτυπα και ένα μεγάλο μέρος από τις μήτρες (ξύλα και πέτρες) πάνω στα οποία χάραξε τα έργα της. Εκτίθενται επίσης μεγάλα και μικρά σε μέγεθος μαυρόασπρα και χρωματιστά σχέδια και σχέδια προετοιμασίας για την παραγωγή του χαρακτικού ανάτυπου. Τη συλλογή ενισχύουν τα αντικείμενα τέχνης, καλλιτεχνικές αφίσες και ζωγραφικά έργα.

‘Ανθρωπος – Κοινωνία – Τόπος

Όπως αναφέρει και η Παπαμητροπούλου (2017),

> «Από την περίοδο της ακμής τους, στο Μεσολόγγι και στο Αιτωλικό είχαν αναπτυχθεί μορφές κάποιας αστικοποίησης, με την παρουσία εμπόρων και τεχνιτών. Μνημονεύονται π.χ. σιδηρουργοί, οι οποίοι και εμπορεύονται τα είδη τους φθάνοντας ως την Κωνσταντινούπολη. Στα δύο αυτά αστικά κέντρα το εμπόριο της σταφίδας, του λαδιού και του κρασιού απέδιδε πολλά έσοδα, όπως επικερδής ήταν η αλιεία και η απασχόληση στο ναυτικό επάγγελμα.Ειδικότερα, η αλιεία ήταν και παραμένει και σήμερα η παραδοσιακή απασχόληση. Όπως προαναφέρθηκε και προκύπτει από τις αρχειακές πηγές και από την τοπική ιστοριογραφία, οι αρχικοί οικισμοί συγκροτήθηκαν από κατοίκους που στήριξαν την επιβίωσή τους κυρίως στο ψάρεμα και συμπληρωματικά στη γεωργία, καθώς και στην εμπορία μικρού μέρους της αλιευτικής παραγωγής (κυρίως παστά ψάρια και αυγοτάραχο)».

Προσαρμογή στο περιβάλλον

Η μεγάλη σημασία που είχε ο υγρότοπος για τους Αιτωλούς φαίνεται από τους αρχαίους μύθους για τη διαπάλη του ανθρώπου με τους ποταμούς Αχελώο και Εύηνο που διαμορφώνουν το γεωφυσικό χερσαίο και λιμνοθαλάσσιο περιβάλλον.

Η λιμνοθάλασσα έχει αβαθή ήρεμα νερά και πλούσια τροφικά συστατικά για τα ψάρια. Επικοινωνεί με τα νερά της ανοικτής θάλασσας και, έτσι, ανανεώνεται, δεδομένου ότι στην περιοχή επικρατεί το φαινόμενο της άμπωτης και της παλίρροιας. Κατά τη διάρκεια του 24ώρου συμβαίνουν «δύο πλήμμες και δύο ρήχες». Στα παλιρροϊκά αυτά ρεύματα στηρίζεται η ανανέωση των νερών της λιμνοθάλασσας και η απομάκρυνση ρυπογόνων προϊόντων μεταβολισμού των υδρόβιων οργανισμών.

Οι λιμνοθάλασσες από οικολογική και φυσική άποψη συνιστούν ιδιαίτερους βιότοπους, διαφοροποιημένους από τους αντίστοιχους, τόσο των θαλασσών, όσο και των δέλτα των ποταμών. Εξαιτίας του μικρού βάθους τους, επηρεάζονται άμεσα από τους κλιματολογικούς παράγοντες (ένταση ανέμων, θερμοκρασία, βροχοπτώσεις, βαρομετρική πίεση κ.λπ.), με αποτέλεσμα να παρατηρούνται περιοδικά στο νερό ισχυρές μεταβολές που οδηγούν σε μαζικές μεταναστεύσεις των ψαριών προς την ανοιχτή

θάλασσα. Λίγα είδη ψαριών μπορούν να αντεπεξέλθουν στις αντιξοότητες και στην απαιτούμενη υψηλή δαπάνη ενέργειας.

Η απασχόληση μέσα σ' αυτό το περιβάλλον δημιουργεί και στους ανθρώπους ανάλογες δυνάμεις και τάσεις προσαρμογής. Με ήπιες δραστηριότητες μέσα στα ήσυχα ρηχά νερά της λιμνοθάλασσας, αλλά και με ήπιας μορφής αλιεία στο θαλάσσιο παράκτιο χώρο, εκμεταλλεύθηκαν το φυσικό πλούτο συσσωρεύοντας πείρα και δημιουργώντας ιδιαίτερη παράδοση και κουλτούρα.

Κοινωνική εξέλιξη

Στην ιστορική διαδρομή των μικροκοινωνιών της λιμνοθάλασσας και ειδικότερα του Μεσολογγίου - Αιτωλικού, οι άνθρωποι εκτός από τη δυναμική και ευέλικτη προσαρμοστικότητα που επέδειξαν στην τοπική οικολογία, διαμόρφωναν επίσης ξεχωριστούς τρόπους αντίδρασης απέναντι στην ιστορική συγκυρία και συμμετοχής στις κοινωνικές μεταβολές. Στις μικρές ψαράδικες κοινότητες προστέθηκαν νεοφερμένοι θαλασσινοί και πειρατές, με απώτερη πρόθεση να επενδύσουν σε νέες συναφείς, κατά κύριο λόγο, οικονομικές και παραγωγικές δραστηριότητες, όπως η εμπορική ναυτιλία και η ναυπηγική.

Αλλαγές σημειώθηκαν και στο ψάρεμα, ειδικότερα στα ιχθυοτροφεία, στην παραγωγική και εμπορική διαδικασία, πάντα βέβαια μέσα στα επιτρεπτά όρια που επέβαλλε η ευπάθεια του προϊόντος. Ούτως ή άλλως, πολλές αλιευτικές τεχνικές είχαν εισαχθεί με τους έποικους από τις λιμνοθάλασσες της Ιταλίας. Η λέξη ιβάρι (ιχθυοτροφείο) είναι εξάλλου ιταλικής προέλευσης (vivarium). Ηδιαδικασία της οργάνωσης της παραγωγής στα ιχθυοτροφεία, πάντως, γίνεται στο πλαίσιο του θεμελιακού οθωμανικού κρατικού θεσμού του συστήματος εκμίσθωσης των αλιευτικών εκτάσεων, κάτι που παραπέμπει στη δημιουργία μικροεμπορευματικών παραγωγικών επιχειρήσεων.

Ο Αγώνας για την Ανεξαρτησία βρίσκει το Μεσολόγγι με στοιχεία οικονομικής ακμής, παρά την ολοκληρωτική καταστροφή του 1770, με παιδεία και πολιτισμό. Ηπόλη είχε μεν αναγεννηθεί, δεν είχε όμως πλέον το μεγάλο εμπορικό στόλο του παρελθόντος και δεν είχαν αναδειχθεί νέοι στρατιωτικοί, όπως συνέβαινε σε άλλες περιοχές.

Η κοινωνική διαστρωμάτωση ήταν αρκετά προωθημένη, κυρίως ψαράδες, έμποροι, γεωργοί και πνευματικοί άνθρωποι, λόγω της έντονης δραστηριότητας της Παλαμαϊκής Σχολής, με τον Παναγιώτη Παλαμά και τους συνεχιστές του, στο έργο της

δημιουργίας ελληνικών συνειδήσεων. Όλες οι τάξεις συμμετείχαν στις πολεμικές επιχειρήσεις και τελικώς ομόφωνα επέλεξαν τον αξιοπρεπή θάνατο!

Στο Μεσολόγγι, ως πρωτεύουσα πλέον του Ν. Αιτωλοακαρνανίας, αναπτύσσεται αργότερα -και σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα- μια διαδικασία αστικής συγκέντρωσης, αλλά και μια εικόνα μικρο-αστικής ζωής και κουλτούρας, σύμπτωμα, μεταξύ άλλων, της πτωτικής πορείας της προεπαναστατικής πρωτο-εκβιομηχάνισης, δηλαδή της ναυπηγικής και της ναυτιλιακής και εμπορικής δραστηριότητας. Ημικροαστική υπόσταση της πόλης στηρίζεται πλέον στον πρωτογενή τομέα (στην αλιεία και, συμπληρωματικά, στη γεωργία) και στον τριτογενή τομέα, λόγω της αυξημένης σημασίας του διοικητικού της χαρακτήρα (έδρα νομού), της ανάπτυξης «πελατειακών» σχέσεων (πόλη των πέντε πρωθυπουργών) και επένδυσης στο συμβολικό κεφάλαιο του ένδοξου και ηρωικού παρελθόντος .

Στον 20ο αιώνα, η παρακμή των επαρχιακών αστικών κέντρων παίρνει καθολικό χαρακτήρα σε όλη την Ελλάδα. Ειδικότερα στο Μεσολόγγι - Αιτωλικό εμφανίζεται από τις αρχές του αιώνα ως οριστική, οπότε σημειώνεται γενική σχεδόν (επι)στροφή προς τις δραστηριότητες της αλιείας.

Οργάνωση της εργασίας και της καθημερινής ζωής

Το ψάρεμα στη λιμνοθάλασσα και το ψάρεμα έξω από αυτήν καθόριζαν τρόπους εργασίας και ζωής, με χαρακτηριστικό στοιχείο την αλληλοσυμπληρωματικότητα. Οι ψαράδες της λιμνοθάλασσας κινούνται μέσα στα κλειστά και με παραδοσιακό τρόπο οργανωμένα ιβάρια, μέσα σε πλαίσιο συνεργατικής ή μισθωτής εργασίας, ενώ οι ψαράδες της ανοικτής θάλασσας, αυτοδύναμοι ως προς τα μέσα παραγωγής (πχ. η οικογενειακή βάρκα), αποτελούν μια άλλη ισχυρότερη και πολυπληθέστερη ομάδα, με βάση το πιο ριψοκίνδυνο και αυτόνομο πνεύμα του ιδιοκτήτη-ψαρα. Όμως, το ενιαίο του υδάτινου χώρου, η συνεχής ροή νερού με την άμπωτη και την παλίρροια, οι συγκεκριμένοι πόροι της λιμνοθάλασσας και οι ίδιοι κατά βάση όροι επιβίωσης, τους κρατούν ενωμένους, εργατικούς και έτοιμους για τη συνεχή αναμέτρηση με τον κίνδυνο και την αβεβαιότητα. Η συμπληρωματικότητα αυτή στην οικονομική και κοινωνική συμπεριφορά καθώς και ο βιωματικός χαρακτήρας της σχέσης με τη θάλασσα, συγκροτούν την πολιτισμική ταυτότητα της τοπικής κοινωνίας, βασισμένη στον πολιτισμό της λιμνοθάλασσας και στον πολιτισμό της εργασίας και της ζωής μέσα και γύρω απ’ αυτήν.

Η αλιεία στα ιβάρια, βάσει πηγών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, αποτελούσε πρόσοδο του σουλτάνου, που αποδιδόταν μέσω τυπικής ή άτυπης διαδικασίας εκμίσθωσής τους για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Μετά τη σύσταση του ελληνικού κράτους, το σύστημα συνεχίστηκε με εκμισθωτή πλέον το Ελληνικό Δημόσιο, καθεστώς το οποίο σταδιακά και έως τον Β' παγκόσμιο πόλεμο μετέτρεπε την αλιευτική μονάδα σε ιδιωτική, εν πολλοίς, επιχείρηση με 15-20 εργάτες ψαράδες. Από διάφορα στοιχεία τεκμηριώνεται ότι, κατά τον 19° αιώνα και περίπου μέχρι το 1934, οι ενοικιαστές των ιβαριών δεν προέρχονταν μόνο από τον κλάδο των ψαράδων, αλλά και από άλλα ισχυρά οικονομικά και κοινωνικά στρώματα. Μπορεί δηλ. να ήταν κτηματίες, έμποροι, δικηγόροι κ.λπ., που δρούσαν ως επενδυτές σε μια κερδοφόρα επιχείρηση. Το εργασιακό καθεστώς, οι χαμηλές αμοιβές και η καθημερινότητα των ψαράδων και της οικογένειάς τους, τους οδήγησαν σε διεκδικήσεις για την αλλαγή των σχέσεων εκμετάλλευσης των ιχθυοτροφείων. Η περίοδος της κατοχής και της Αντίστασης (1940-44) θεωρείται μια περίοδος - τομή για τη σχηματοποίηση των διεκδικητικών αυτών κινήσεων. Παρά την τραυματική μνήμη του πολέμου και της κατοχής και τις αποδιαρθρώσεις του Εμφυλίου, οι ψαράδες με κοινωνική συνοχή και με πρακτικές συνεργασίας και αλληλουποστήριξης πετυχαίνουν σημαντικές αλλαγές. Ιβαράδες, αλλά και θαλασσινοί ψαράδες, προωθούν με επιτυχία τη συνεταιριστική οργάνωση ως κύρια οικονομική και κοινωνική αλλαγή. Παρά την παντελή έλλειψη πόρων και την πλήρη εξάρτηση από την τραπεζική δανειοδότηση, η αίσθηση συμμετοχής σε μια συνεργαζόμενη παραγωγική ομάδα, με κοινές βλέψεις και ενδιαφέρον για τη βελτίωση των όρων ζωής τους, ενέπνεε στους ίδιους και τις οικογένειές τους αυτοσεβασμό και προοπτικές για αλλαγή, παρά τις κατά καιρούς αποτυχίες. Εξάλλου, όπως προαναφέρθηκε, το συνεργατικό πνεύμα είχε καλλιεργηθεί ιστορικά στο συγκεκριμένο παραγωγικό χώρο, στη βάση της προσαρμογής στις οικολογικές δεσμεύσεις και της αλληλεξάρτησης και αλληλοσυμπληρωματικότητας των δύο αλιευτικών ομάδων.

Η οργάνωση της παραγωγής στα ιβάρια απαιτεί συντονισμένη δράση ομάδας ανθρώπων (τσούρμο), που, με ιεραρχημένη οργάνωση (ανάλογα με την εκάστοτε ειδίκευση), καλύπτουν όλες τις φάσεις της αλιευτικής δραστηριότητας, μεταποίησης (πάστωση ψαριών, παραγωγή αυγοτάραχου), μεταφοράς και διανομής του προϊόντος. Οι πιο πολλοί παρέμεναν σε πολυήμερες βάρδιες συνεχώς στο ιβάρι, χρησιμοποιώντας ως κατοικίες τις γνωστές πελάδες, τα ξύλινα καταλύματα πάνω από την επιφάνεια του νερού, που ήταν θεμελιωμένα με πασσάλους στη λιμνοθάλασσα, δείγματα μιας λαϊκής αρχιτεκτονικής που κι αυτή προσαρμοζόταν στην ευαισθησία της φύσης και την

ιδιαιτερότητα του τοπίου. Οι πελάδες ήταν ανθεκτικές στο χρόνο, οπότε διαμορφώθηκαν κανόνες εθιμικοί για το πέρασμα του οικιστικού κυρίως εξοπλισμού από τον ένα μισθωτή στον επόμενο και μάλιστα σε καλή κατάσταση. Την κατασκευή τους, όπως και την κατασκευή της καλαμωτής που όριζε την έκταση του ιβαριού, αναλάμβαναν ψαράδες με κατασκευαστική και πλεκτική εμπειρία, κάτι που τους καθιστούσε σεβαστούς στην ψαράδικη ομάδα.

Από τα μέσα της δεκαετίας του ’60 άρχισε να αντικαθίσταται το καλάμι με πλαστικό πλέγμα και το σταλίκι (κοντάρι χειροκίνησης) της γαΐτας με βενζινοκίνητη μηχανή. Αυτές οι αλλαγές, μαζί με άλλες μικρότερες, βελτίωσαν τους όρους της αλιευτικής δραστηριότητας και της εργασίας και, πολύ περισσότερο, άλλαξαν την κοινωνική και την προσωπική ζωή των ψαράδων, των ίδιων και των οικογενειών τους. Οι ψαράδες περιόρισαν το χρόνο παραμονής τους στη θάλασσα κα είχαν περισσότερες σωματικές δυνάμεις να ασχοληθούν με την οικογένεια, με τους συγγενείς και τους φίλους. Οι νεότερες γενιές ψαράδων γνωρίζουν ότι οι πατεράδες τους δεν είχαν αυτή την πολυτέλεια.

Παράλληλα, ως προς τους ελεύθερους ψαράδες, δηλαδή τους ψαράδες της θάλασσας, παραδοσιακά διαμορφωμένοι κανόνες έθεταν τα όρια δράσης τους σε σχέση με τη λιμνοθάλασσα. Με τα δικά τους μέσα παραγωγής, αναπτύσσουν και αυτοί προσαρμοσμένες στο περβάλλον τεχνικές (καμάκι ή αργότερα το σταφνοκάρι) και, στη συνέχεια, με βάση την ειδικευμένη τους γνώση και τεχνική, δραστηριοποιούνται σαν (μικρές) επιχειρήσεις οικογενειακού τύπου στο πλαίσιο της οικονομίας της αγοράς.

Η συμμετοχή των γυναικών

Στο ανωτέρω πλαίσιο άσκησης της αλιευτικής δραστηριότητας, στα ιβάρια ή στη θάλασσα, οι γυναίκες και ο οικογενειακός κύκλος έχουν τη δική τους συμμετοχή. Ειδικότερα οι γυναίκες διαχρονικά βοηθούν σε συγκεκριμένες εργασίες, αλλά η θέση τους είναι πολύ σημαντική στην οικογένεια, την κοινωνία και τον πολιτισμό.Αν και τυπικά έμεναν στο σπίτι, αναλάμβαναν ειδικά καθήκοντα, καθαρίζοντας το παραγάδι, τακτοποιώντας την κόφα με τα σύνεργα, επιδιορθώνοντας δίχτυα (όπου αυτά χρησιμοποιούνταν, κρυφά ή φανερά).

Σταδιακά, οι γυναίκες αποσύρονταν, κατά το αστικό νεοελληνικό μητροκεντρικό πρότυπο, όταν αυτό άρχισε να επεκτείνεται και στα λαϊκά στρώματα της περιφέρειας. Ο περιορισμός της συμμετοχής τους καλύφθηκε από γυναίκες που μπήκαν επαγγελματικά σ’ αυτές τις δραστηριότητες, όπως μας μεταφέρει η συλλογική μνήμη.

Γενικά, οι γυναίκες δεν ανήκαν αποκλειστικά στον ενδοοικιακό χώρο. Ανέπτυσσαν και συλλογική δράση, όπως η συμμετοχή σε λαϊκές και θρησκευτικές γιορτές, ή ατομική δράση, όπως η υφαντική και το κέντημα. Μέσα στην οικογένεια η πραγματική δύναμη του κάθε νοικοκυριού βρισκόταν στα χέρια των γυναικών, όσο κι αν οι ίδιες δήλωναν ότι η εξουσία ανήκε στον άνδρα τους. Οι άνδρες, ως ψαράδες και παλιότερα ναυτικοί και καραβοκύρηδες, είχαν υπαρκτή αλλά περιορισμένη κοινωνική παρουσία ως οικογενειάρχες, γονείς και σύζυγοι. Με τον καιρό, οι τεχνικές διευκολύνσεις χαρίζουν στους ψαράδες περισσότερο χρόνο για την οικογένεια και διευρύνουν την κοινωνική τους δραστηριότητα.

Ο τοπικός πολιτισμός - Παράδοση – Σύνδεση με το παρόν

Εργασία - θρησκευτικότητα

Συνεργασία και αλληλοβοήθεια ήταν κυρίαρχα στοιχεία στους εργασιακούς κανόνες, στα έθιμα και στην κοινωνία και κοσμοθεωρία των ψαράδων, η δε συνεχής αναμέτρηση με το υγρό στοιχείο, οι αβεβαιότητες και οι κίνδυνοι ήταν μέσα στο περιεχόμενο της θρησκευτικότητάς τους. Γιορτές, τάματα και λατρευτικές πράξεις συμπλήρωναν την καθημερινότητα της αλιείας στις διάφορες φάσεις της. Μέσα από το ισχυρό πολιτισμικό πλαίσιο της μικρής αυτής κοινωνίας, οι ψαράδες και οι οικογένειές τους, γυναίκες και άντρες, επικοινωνούσαν κοινωνικά, αναπαρήγαγαν τις κοινωνικές σχέσεις και εδραίωναν την εσωτερική συνοχή, τον αυτοσεβασμό και την προσαρμογή στην εκάστοτε κοινωνική πραγματικότητα.

Οι Μεσολογγίτες ψαράδες, παλαιότερα και οι ναυτικοί, ήταν οι περισσότεροι θεοσεβούμενοι, χωρίς να είναι όλοι κοντά στους επίσημους θεσμούς της θρησκείας. Έκαναν τάματα και δωρεές. Κάποιες φορές, καραβοκύρηδες και πλούσιοι ναυτικοί έκτιζαν εκκλησίες ή έκαναν άλλα σημαντικά θρησκευτικά αφιερώματα.

Τα εκκλησάκια του ΑήΣώστη και της Παναγίας της Προκοπάνιστης στα ομώνυμα νησάκια, η Αγία Τριάδα της Κλείσοβας (εκεί όπου ολοκληρώνονται οι εκδηλώσεις του Άη-Συμιού και το μοναστήρι του Άη Γιάννη στο ιβάρι της Θολής είναι μερικά από τα προσκυνήματα μέσα στη λιμνοθάλασσα, όπου γιόρταζαν και καθαγίαζαν την προετοιμασία, την έναρξη ή τη λήξη της αλιευτικής παραγωγής. Φυσικά, μετά το πέρας της θρησκευτικής γιορτής ακολουθούσε η λαϊκή γιορτή στο ιβάρι που γιορτάζει. Η προετοιμασία της εκκλησίας, η παρασκευή των άρτων, του φαγητού, η οργάνωση του τραπεζιού κ.λπ. ανήκε στις γυναίκες. Είναι και αυτή μια επιβεβαίωση και κατοχύρωση της παρουσίας τους στο δημόσιο κοινωνικό χώρο.

Πανηγύρια

Το μοναστήρι του Άη-Συμιού, στη νοτιοδυτική πλαγιά του Ζυγού, έμεινε στην Ιστορία ως ο τόπος συνάντησης των εξοδιτών τον Απρίλιο του 1826. Είχε ιδρυθεί το 1740 αφιερωμένο στον Άγιο Συμεών(α) τον Θεοδόχο (τον γέροντα ιερέα που κράτησε το Χριστό ως βρέφος μέσα στο Ναό και είπε το περίφημο "*Αυναπολύεις τον δουλον σου, δέσποτα...* "). Συχνά, κατέφευγαν εκεί Καπεταναίοι και Κλέφτες πριν αλλά και κατά τη

διάρκεια του Αγώνα. Για τους ψαράδες, η γιορτή του Αγίου (είναι στις 3 Φεβρουαρίου) συνέπιπτε με το τέλος του χρόνου πριν από την έναρξη της νέας καλλιεργητικής περιόδου, καθώς από Φεβρουάριο έως Μάιο γίνεται η εσόδευση της λιμνοθάλασσας Και γι' αυτό φαίνεται ότι τον τιμούσαν ως δικό τους Άγιο, κάτι που ίσχυε και για τους χωρικούς αγρότες.

Η συλλογική και κοινωνική, όμως, μνήμη σημαδεύτηκε από το μέγα γεγονός της Εξόδου και έδωσε στον εορτασμό νέο περιεχόμενο. Από τα μέσα του 19ου αιώνα το λαϊκό πανηγύρι μεταφέρθηκε και ταυτίστηκε με τον τριήμερο εορτασμό της Πεντηκοστής, με θρησκευτικό και εθνικό πλέον χαρακτήρα. Η γιορτή των αρματωμένων και των καβαλαραίων του Άη Συμιού συνιστά σήμερα το κυρίαρχο στοιχείο της παράδοσης και της τοπικής ταυτότητας της Ι. Πόλης. Είναι χαρακτηριστικό ότι, όπως αναφέρθηκε, ο εορτασμός ολοκληρώνεται στην Αγ. Τριάδα της Κλείσοβας την ημέρα του Αγίου Πνεύματος και την επομένη με δέηση εις μνήμη των πεσόντων αγωνιστών της ηρωικής νησίδας.

Ανάλογο παραδοσιακό πανηγύρι οργανώνεται και στο Αιτωλικό, προς τιμήν της Αγίας Αγάθης, μάρτυρος του 3ου αιώνα. Αρχικά ο λαϊκός εορτασμός, στενά συνδεδεμένος με τους ψαράδες, γινόταν στις 5 Φεβρουαρίου, ημέρα μνήμης της Αγι-Αγάθης. Το πανηγύρι όμως επεκράτησε να λαμβάνει χώρα στις 23 Αυγούστου, με θρησκευτικό και (από το 1835) ιστορικό χαρακτήρα και αντίστοιχα δρώμενα. Το ιστορικό στοιχείο συνδέεται με συγκεκριμένα γεγονότα που συνέβησαν το Δεκέμβριο του 1824. Μια συνάντηση του Μαυροκορδάτου και των οπλαρχηγών στις 23 Αυγούστου στην Ψιλή Παναγιά, ένα ερειπωμένο βυζαντινό μοναστήρι στη δυτική πλαγιά του Ζυγού, είχε οδηγήσει στη Συνέλευση του Αιτωλικού στον Ιερό Ναό Κοιμήσεως Θεοτόκου στις 17 Δεκεμβρίου 1824. Όταν, ως συνήθως, προέκυψε αδιέξοδο και η Συνέλευση οδηγείτο σε ναυάγιο, σημειώθηκε ισχυρός σεισμός. Αυτό θεωρήθηκε "σημείο Θεού", η διαίρεση ξεπεράστηκε και δόθηκε όρκος μπροστά στο εικόνισμα της Παναγίας για συνέχιση του αγώνα με ομόνοια. Μετά την απελευθέρωση, η 23η του Αυγούστου καθιερώθηκε ως η ημέρα κορύφωσης του εορτασμού σε ανάμνηση

των γεγονότων αυτών. Βάση του εορτασμού είναι το εξωκλήσι της Αγίας Αγάθης στη Σταμνά Αιτωλικού. Συμμετέχουν αρματωμένοι και έφιπποι, ενώ κυριαρχούν τα παραδοσιακά τραγούδια με ζουρνάδες και νταούλια.

Αγαθά της λιμνοθάλασσας και της ευρύτερης περιοχής - γευστικό τοπίο

Η μοναδικότητα της φυσιογνωμίας της Ι. Π. του Μεσολογγίου στηρίζεται φυσικά στη σαφή ιδιαιτερότητα και ομορφιά του φυσικού τοπίου, με το υγρό στοιχείο, συνδυασμένο με την όλη βλάστηση και τα πτηνά**.** Περιλαμβάνει, όμως, και άλλα, πέραν του καθαρά οπτικού, στοιχεία της εικόνας της πόλης, με την ευρύτερη έννοια, στοιχεία τα οποία προσλαμβάνονται με όλες τις ανθρώπινες αισθήσεις. Ο Μύθος της περιοχής είναι κι εδώ ιδιαίτερα πλούσιος. Ο μυθικός βασιλιάς της Καλυδώνας/Αιτωλίας Οινέας συνδέεται με την πρώτη καλλιέργεια της αμπέλου από τους ανθρώπους και την παραγωγή οίνου (ονομασία που προέρχεται από το όνομα του Οινέα). Ήταν ένα δώρο του Διονύσου προς τον βασιλιά σε ανταπόδοση της εξαιρετικής φιλοξενίας που του είχε προσφέρει στο παλάτι.

Ειδικότερα, στον τομέα της τοπικής πρωτογενούς παραγωγής και των παραδοσιακών γεύσεων, η ταυτότητα του Μεσολογγίου σφραγίζεται κυρίως από τα προϊόντα της αλιείας και την παραδοσιακή επεξεργασία τους.

α. Το αυγοτάραχο, ή "χαβιάρι της Μεσογείου", εμβληματικό και πολύτιμο έδεσμα και "κέρασμα" με ξεχωριστή λεπτή γεύση και άρωμα. Είναι εφάμιλλο με το χαβιάρι σε γευστική απόλαυση και διατροφική αξία (ισορροπημένες πρωτεΐνες, ωφέλιμα λίπη, σημαντικές ποσότητες ωμέγα-3 λιπαρών οξέων, καθώς και αντιοξειδωτικές βιταμίνες C και E, σελήνιο και ψευδάργυρο), ατόφιο, όπως το δίνει η φύση. Παράγεται από τον θηλυκό κέφαλο (την μπάφα) και είναι ένα προϊόν γνωστό και περιζήτητο από αιώνες (το "οιοτάριχον" των βυζαντινών). Τα τελευταία χρόνια έχει αναγνωριστεί ως προϊόν Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης. Ο τρόπος παρασκευής του αβγοτάραχου δεν έχει αλλάξει εδώ και αιώνες και οι ψαράδες τον μαθαίνουν "από πάππου προς πάππο". Ξάβγωμα, αλάτισμα, στέγνωμα, κέρωμα. Το γνήσιο αυγοτάραχο του Μεσολογγίου θεωρείται πολύτιμο πεσκέσι. Είναι, όμως, μια διαφορετική εμπειρία γι' αυτούς που θα το γευθούν στις μεσολογγίτικες ψαροταβέρνες ή ακόμα και μέσα στη λιμνοθάλασσα, δίπλα στους ψαράδες (αλιευτικός τουρισμός).

β. Τα παστά ψάρια Μεσολογγίου φημίζονται για την υψηλή τους ποιότητα. Τα χέλια, οι κέφαλοι, τα λαβράκια και οι τσιπούρες, παραμένοντας στα ρηχά και με εξαιρετική σύσταση και χλωρίδα νερά της λιμνοθάλασσας, αποκτούν ιδιαίτερη γεύση και νοστιμια. Όταν παστωθούν αποκτούν μεγαλύτερη αξία. Παστώνονται κυρίως σπάροι, αλλά και τσιπούρες, μερικά είδη κεφαλοειδών και χέλια. Ειδικά οι παστοί σπάροι είναι από τα πιο φημισμένα εδέσματα. Το πάστωμα γίνεται κυρίως το χειμώνα, όταν τα ψάρια είναι παχύτερα. Είναι μια διαδικασία 20-30 ημερών. Τα πάστα ψάρια μπορούν να διατηρηθούν μέχρι 40 ημέρες. Μερικά τρώγονται ωμά ή ψητά (πχ. σπάροι), άλλα πάλι μόνο ψητά (όπως τα χέλια).

γ. Τα πετάλια γίνονται το καλοκαίρι από τσιπούρες, κέφαλους και χέλια. Είναι ανοιγμένα στο μέσον από τη ράχη προς την κοιλιά και από το κεφάλι μέχρι την ουρά. Τα δύο μέρη συγκρατούνται από την κοιλιά. Στη συνέχεια αλατίζονται, αφήνονται 3-4 ώρες στο αλάτι, πλένονται και στεγνώνονται υπό σκιάν. Διατηρούνται δύο-τρεις ημέρες το πολύ και τρώγονται μισοψημένα, όταν, δε, ξεραθούν τρώγονται και ωμά.

δ. Τα χέλια του Μεσολογγίου θεωρούνται από τα νοστιμότερα της Ευρώπης και αποτελούν δημοφιλέστατο έδεσμα. Η λιμνοθάλασσα είναι ιδανικός τόπος διαβίωσης πολλών ειδών ρελιού (Anguilla) όπως Σουβλομυτάρι, η Καβάτσα, το Βιτσέλουρο, το Καθαρόχελο και ο Δρόγγος. Τρώγονται βραστά ή ψητά, στη σούβλα ή το φούρνο, παστώνονται ή γίνονται (μεσολογγίτικη προτίμηση) νοστιμότατα πετάλια. Μεγάλο μέρος της ντόπιας παραγωγής εξάγεται στην Ιταλία.

ε. Τα χάβαρα ή στρείδια μαγειρεμένα με διάφορους τρόπους της τοπικής κουζίνας

στ. Διάφορα τοπικά γλυκά όπως: γλυκιά μπομπότα, κουλούρα, Ρεβανή, μπαζίνα ή χυλός, πιντιπί, χαλβάς, φρεπόν.

ζ. Το αλάτι είναι ακόμα ένα πολύτιμο φυσικό δώρο της λιμνοθάλασσας. Το μικρό βάθος του νερού, σε συνάρτηση με τη μεγάλη περιεκτικότητα σε φυσικά στοιχεία και τις κατάλληλες μετεωρολογικές συνθήκες, είναι η βάση για τη δημιουργία παραγωγικότατων αλυκών. Σήμερα στο Μεσολόγγι υπάρχουν δύο αλυκές. Η παραγωγή του αλατιού γίνεται σε φυσικούς προθερμαντήρες με τη μέθοδο της συνεχούς πήξης. Η συγκομιδή στην "άσπρη" μεγάλη αλυκή, στο δρόμο προς το Αιτωλικό, γίνεται μηχανοποιημένα, ενώ στη "μαύρη" της Τουρλίδας με παραδοσιακά μέσα. Η έκταση των δύο αλυκών είναι 14.000 στρέμματα και η ετήσια παραγωγή αλατιού ξεπερνά τους 130.000 τόνους και αντιστοιχεί στο 90% του πρωτογενούς αλατιού στην Ελλάδα.

Δεν πρέπει να παραλειφθεί αναφορά και στα προϊόντα της αιτωλικής γης. Το κυριότερο είναι η ελιά και το ελαιόλαδο που αποτελούν τη βάση της μεσογειακής διατροφής. Καλλιεργούνται, επίσης, εσπεριδοειδή, αμπέλια, κηπευτικά, δημητριακά αλλά και ζωοτροφές, βαμβάκι κ.α.

Σημασία του ψαριού στην τοπική Κουζίνα – Πανηγύρι Αη-Συμιού

Το πανηγύρι του Αϊ-Συμιού ξεκίνησε ως πανηγύρι των ψαράδων. Επόμενο είναι τα αγαθά του ενάλιου πλούτου της λιμνοθάλασσας να κατέχουν σημαντική θέση στη γαστρονομία του πανηγυριού. Τα ψάρια, βέβαια, ήδη από την κλασσική εποχή κατείχαν πρωταρχική θέση τόσο στα επίσημα δείπνα και τα συμπόσια, όσο και στο καθημερινό τραπέζι. Τα έτρωγαν ψητά, βραστά ή παστά. Ακόμη, νοστιμότατο έδεσμα αποτελούσαν τα χέλια. Στις κωμωδίες του Αριστοφάνη το χέλι παρουσιάζεται ως σύμβολο ευδαιμονίας (Καρανικόλα-Τσούβελα, 2016).

Στο Αϊ-Συμιώτικο τραπέζι υπήρχαν σε αφθονία τα παστά, που τα έφτιαχναν συνήθως από μικρά ψαράκια (λίγδες, μυξηνάρια, γαύρο, σπαράκια). Παλαιότερα τα κρεμούσαν πάνω από το τζάκι, για να στεγνώσουν και να καπνιστούν, και τα έλεγαν καπνιστά. Τα ψάρια τα μαγειρεύουν, επίσης, σαβόρο ή μπουριέτο. Ο τρόπος συντήρησης και μαγειρέματος επηρεάζεται από τα διαθέσιμα υλικά, την επαφή με άλλους πολιτισμούς, την τεχνογνωσία, καθώς και την ανάπτυξη της τεχνολογίας. Το σαβόρο και το μπουριέτο είναι πιθανό να είναι δάνειο από την ιταλική κουζίνα, που πέρασε αρχικά στην Επτανησιακή και στη συνέχεια στη Μεσολογγίτικη κουζίνα, η οποία έχει δεχθεί γενικά πολλές γαστρονομικές επιρροές.

Η Ακακία Κορδόση στο «Μιλήστε Μεσολογγίτικα» αναφέρει ότι η λέξη σαβόρο προέρχεται από το Ιταλικό sapore, ή κατ' άλλους από το savor που σημαίνει νόστιμο. Ο τρόπος αυτός επινοήθηκε για να διατηρούνται τα ψάρια, αφού δεν υπήρχαν ψυγεία. Όπως λέγουν οι παλαιότεροι, τα ψάρια σαβόρο «κρατάνε» περίπου μια βδομάδα. Το ξύδι, τα δαφνόφυλλα και το αλάτι είναι συστατικά που δρουν ως συντηρητικά. Τα ψάρια, ακόμη, τα έκαναν μπουριέτο, λέξη πιθανώς προερχόμενη από την ιταλική λέξη brodetto, που σημαίνει ζωμός. Στην πιο απλή εκδοχή της είναι ψάρι βραστό με λάδι και λεμόνι.

Η Ακακία Κορδόση θεωρεί το μπουριέτο ως «βραστά αγριόψαρα με πολύ κρεμμύδι». Μεσολογγίτης μάς ανέφερε ότι το πιο νόστιμο μπουριέτο ήταν αυτό που γινόταν με χέλι βραστό, λίγο λάδι, μπόλικο λεμόνι και πιπέρι. Τα χέλια είναι άφθονα

στην περιοχή. Έρχονται κάθε χρόνο στο Μεσολόγγι για να γεννήσουν τα αυγά τους στα αβαθή ζεστά νερά της λιμνοθάλασσας, και τα αφήνουν να επωαστούν. Και αυτά, ενστικτωδώς, παίρνουν αιώνες τώρα, τον δρόμο για τη θάλασσα των Σαργασών στον Ατλαντικό Ωκεανό. Το χέλι αποτελεί εκλεκτό μεζέ. Βραστό, μπουριέτο, το μαγείρευαν ως μαλακτικό για να στρώσει το στομάχι και να συνέλθει από την ταλαιπωρία της συνεχούς οινοποσίας. Μια αγαπημένη συνταγή των Αϊ-Συμιωτών είναι τα χέλια στο φούρνο με άνηθο και χλωρό κεμμυδάκι.

Ακόμη, κάθε παρέα στον χώρο του πανηγυριού έχει την ψησταριά της όπου ψήνονται χέλια στη σούβλα, ενώ κορυφαίος μεζές είναι το χέλι πριτσπάτο. Η λέξη προέρχεται από το Ιταλικό principato (πριγκιπάτο). Πρόκειται για χοντρό χέλι, ανοιγμένο στα δύο (πετάλι), αλατισμένο και ψημένο στα κάρβουνα.

Εορτές Εξόδου

Οι Εορτές Εξόδου είναι ένα πολύ σημαντικό ετήσιο γεγονός για την πόλη και τους κατοίκους της. Παρατηρείται μεγάλη συμμετοχή των κατοίκων, τόσο στη διοργάνωση των εκδηλώσεων και στην ίδια την παρέλαση, όσο και στην παρακολούθηση της πομπής.

Η πόλη προετοιμάζεται μήνες πριν, με μαζική την προσέλευση συμμετεχόντων και θεατών από άλλες ελληνικές πόλεις, καθώς και από πόλεις του εξωτερικού. Στον εορτασμό περιλαμβάνονται ποικίλες πολιτιστικές και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, όπως εικαστικές και φωτογραφικές εκθέσεις, μουσικά ρεσιτάλ και παραδοσιακά χορευτικά απ' όλη την Ελλάδα, αφιερώματα στον Μπάυρον, τον Μάγερ και σε άλλους Φιλέλληνες αγωνιστές της εποχής της Επανάστασης, ομιλίες και εκπαιδευτικές δράσεις για παιδιά κ.α.

Η τιμητική γιορτή κορυφώνεται την ημέρα της ιεράς πομπής και του προσκυνήματος στον Κήπο των Ηρώων, όπου ψάλλεται επιμνημόσυνη δέηση για τους νεκρούς των πολιορκιών και της Εξόδου, και κλείνει με την αναπαράσταση της Εξόδου και της ανατίναξης της πυριτιδαποθήκης του ηρωικού Δημογέροντα Χρήστου Καψάλη.

Μάχη του Ντολμά

Ο Ντολμάς είναι ένα νησάκι πολύ κοντά στο Αιτωλικό. Εκεί στις 28 Φεβρουαρίου 1826 οι Τουρκοαιγύπτιοι κυριεύουν τα νησάκια Ντολμά και Πόρο στη λιμνοθάλασσα του

Μεσολογγίου και διακόπτουν κάθε επικοινωνία της πόλης με τον έξω κόσμο. Ανάμεσα στου νεκρούς ήταν ο οπλαρχηγός Γρηγόρης Λιακατάς με τριακόσιους άντρες από το Αιτωλικό. Η επέτειος της μάχης του Ντολμά γιορτάζεται με κάθε λαμπρότητα.

Ιπποδρομίες Αγίου Γεωργίου

Κάθε χρόνο στο εκκλησάκι του Αγίου Γεωργίου, στο ομώνυμο χωριό του Δήμου Μεσολογγίου, αναβιώνει το έθιμο με τις ιπποδρομίες στη χάρη του Αγίου Γεωργίου. Το έθιμο που τηρείται και επαναλαμβάνεται με θρησκευτική ευλάβεια έχει τις ρίζες του στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, η διαδρομή του όμως πολύ μεγαλύτερη, αφού οι πρώτες ιπποδρομίες στην περιοχή καταγράφονται στην Αρχαία Καλυδώνα κατά τον 4ο αιώνα π.Χ.

Γιορτή Ψαριού στο Αιτωλικό

Το τελευταίο Σάββατο κάθε Σεπτεμβρίου, από το 1995, γιορτάζεται στο Αιτωλικό η γιορτή του Ψαριού. Είναι μια ευκαιρία να γνωρίσουν επισκέπτες από όλη την περιοχή –και όχι μόνο- το Αιτωλικό, τη διάθεση των κατοίκων του για φιλοξενία αλλά και τη γαστρονομία της περιοχής. Χιλιάδες μερίδες ψαριών της λιμνοθάλασσας ετοιμάζονται και σερβίρονται από εθελοντές, κατοίκους της πόλης. Τα τελευταία χρόνια διοργανώνεται και ημιμαραθώνιος από τον Σύλλογο Δρομέων Αιτωλικού, καθώς και η πρωτότυπη δράση streetpainting από τον αρχιτέκτονα Αποστόλη Μπλίκα και την εφημερίδα «τα Γιοφύρια».

Φεστιβάλ Αρχαίου Θεάτρου Οινιάδων

Μια εμπνευσμένη ιδέα του τότε Κοινοτάρχη Κατοχής, του Δημοτικού Περιφερειακού Θεάτρου Αγρινίου και του Πανεπιστημίου Lawrence του Kansas, που «γέννησαν» -πριν τριάντα χρόνια περίπου- ένα πολύ επιτυχημένο Φεστιβάλ Αρχαίου Θεάτρου, που έχει γίνει πλέον θεσμός. Οι παραστάσεις πραγματοποιούνται στο αρχαίο θέατρο Οινιάδων –θησαυρός του 4ου π.Χ. αιώνα- και είναι όλες παραγωγές του Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου. Κάθε δύο χρόνια η θεατρική ομάδα του Πανεπιστημίου Lawrence του Kansas «ανεβάζει» -μετά από δίμηνη παραμονή στον τόπο μας- παράσταση αρχαίας τραγωδίας. Στόχος μας είναι η διεθνοποίηση του Φεστιβάλ με τη συμμετοχή καταξιωμένων θεατρικών ευρωπαϊκών ομάδων

Γράμματα – Τέχνες

Το Μεσολόγγι πρωταγωνίστησε στην καλλιέργεια της ελληνικής εθνικής συνείδησης κυρίως μέσω της έντονης δράσης της Παλαμαϊκής Σχολής. Μετεπαναστατικά, σπουδαίες λογοτεχνικές μορφές για το Μεσολόγγι υπήρξαν ο Κ. Παλαμάς, ο Μ. Μαλακάσης, ο Γ. Δροσίνης, ο Α. Τραυλαντώνης, ο Δ. Λυμπεράκης. Η πνευματική παραγωγή είναι πάντα ενεργός, με τη συμβολή ιδρυμάτων ως πηγών ιστορίας και γνώσης όπως η Βάλβειος Δημοτική Βιβλιοθήκη (οικία ιστορικής οικογενείας Βάλβη) και τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (άλλοτε στρατόπεδο Χρήστος Καψάλης).

Στο σύγχρονο Βυρώνειο Κτίριο η Βυρωνική Εταιρεία Μεσολογγίου λειτουργεί τη βιβλιοθήκη του Κέντρου Μελέτης και Έρευνας για τον Βύρωνα και τον Φιλελληνισμό. Η Βυρωνική Εταιρεία Μεσολογγίου διοργανώνει παγκόσμια συνέδρια και συμμετέχει σε διεθνείς εκδηλώσεις για τον κορυφαίο φιλέλληνα και τους άλλους ρομαντικούςτης εποχής.

Ο Βυρωνισμός είναι ένας ποιητικός τρόπος σύνθεσης και σκέψης σε στενότατη σχέση με τον τρόπο σκέψης και πράξης του δημιουργού του, δηλαδή με το έργο και τη ζωή του Λόρδου Μπάυρον. Του Βυρωνισμού προϋπήρξε σαν επίσης λογοτεχνικό φαινόμενο ο Φιλελληνισμός που είχε εκδηλωθεί στην Ευρώπη λίγες δεκαετίες μετά την πτώση του Βυζαντίου.

Ο λυρικός και σατιρικός ποιητής Μπάυρον καθιερώθηκε ως το παγκόσμιο σύμβολο του ρομαντισμού και της πολιτικής ελευθερίας, υπήρξε για τους Έλληνες το σύμβολο του φιλελληνισμού και έγινε θρύλος και είδωλο λατρείας. Η ποιητική και, κυρίως, η ιστορική προσωπικότητά του έχει δεθεί με τον τόπο μας, ώστε η Ελλάδα να θεωρείται δεύτερη πατρίδα του και οι Έλληνες να τον αποκαλούν «Βύρων ο Έλληνας». Κι αυτό οφείλεται στη φιλελληνική του ποίηση και δράση, αφού αφιέρωσε τον εαυτό του στην υπόθεση της Ελληνικής Επανάστασης, έχοντας εγκατασταθεί στο Μεσολόγγι, όπου και πέθανε, προσφέροντας στην πόλη την αθανασία και στην Ελλάδα ανεκτίμητη υλική και πνευματική βοήθεια, ακόμη και μετά θάνατον.

Κατά τον 19° αιώνα, ο Βυρωνισμός αποτελεί και στην Ελλάδα ένα κίνημα ποιητικό αλλά και με πολιτικές προεκτάσεις. Ο Έλληνας Βυρωνικός ποιητής είναι ρομαντικός, αλλά εκφράζει βιαιότερα αισθήματα και έχει ενεργό συμμετοχή στις κοινωνικοπολιτικές διεργασίες του τόπου του. Παράλληλα η βυρωνική ποίηση εξαπλώθηκε και έγινε ευρύτερα γνωστή στο κοινό με μεταφράσεις, κριτικές κ.λπ.

Η Βυρωνική Εταιρεία Ιεράς Πόλεως Μεσολογγίου διαγράφει μια διαρκώς ανοδική πορεία στο πλαίσιο της διεθνούς Βυρωνικής Εταιρείας, η οποία συμμετέχει πάντα στις διάφορες εκδηλώσεις και συνέδρια που οργανώνονται στο Μεσολόγγι, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό.

Από το 1991 το Μεσολόγγι έχει αδελφοποιηθεί με το Γκέτλινγκ του Νότιγχαμ, όπου βρίσκεται ο προγονικός Πύργος του Μπάυρον, ενώ απόγονοι 5ης γενιάς του ποιητή παρίστανται συχνά στις εκδηλώσεις του Μεσολογγίου.

Φεστιβάλ Φωτογραφίας Μεσολογγίου

Το φεστιβάλ με την μέχρι τώρα παρουσία του έχει καταφέρει να καταξιωθεί ως ένας από τους πιο σημαντικούς φωτογραφικούς θεσμούς της χώρας και όχι μόνο, προκαλώντας έτσι το ενδιαφέρον των ανθρώπων της φωτογραφίας απ' όλο τον κόσμο. Το Φεστιβάλ στηρίζεται στην άοκνη προσπάθεια των μελών της φωτογραφικής λέσχης Μεσολογγίου (ΦΩΤΟΛΕΜΕ). Το φεστιβάλ συνεργάζεται στενά με το Μουσείο Μπενάκη και έχει φιλοξενήσει εκθέσεις μεγάλων διεθνώς καταξιωμένων φωτογράφων, όπως οι Κώστας Μπαλάφας, Δημήτρης Χαρισιάδης, Κωνσταντίνος Μάνος, Γιάννης Μπεχράκης και πολλοί άλλοι. Από το 2014 με τη συμμετοχή καταξιωμένων ξένων φωτογράφων όπως του Κωνσταντίνου Μάνου από τις Η.Π.Α., του Laurent Fabre και του Νίκου Αλιάγα από την Γαλλία και του Jordi Oliver από την Ισπανία, έγινε διεθνές κατακτώντας σημαντική θέση στο παγκόσμιο χάρτη της φωτογραφίας.

Παρόν και Μέλλον: Δυναμική του Μεσολογγίου για την ανάπτυξη του Οικομουσείου Port-Museum

Το πολιτιστικό δυναμικό των δύο πόλεων, του Μεσολογγίου και του Αιτωλικού, αποτελεί την ελπίδα για την προστασία και ανάδειξη του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς, συμπεριλαμβανομένης και της άυλης, ένας θησαυρός ο οποίος μπορεί να υποστηρίξει σθεναρά όχι μόνο την δημιουργία, αλλά και τη βιωσιμότητα του Οικομουσείου Port-Museum.

Η περιοχή αντλεί την ίδια την υπόστασή της από την κυριαρχία του φυσικού στοιχείου, που διαχρονικά καθόρισε το είδος και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των ανθρωπογενών δράσεων είτε αναφορικά με τις οικονομικές δραστηριότητες (εμπόριο, ναυτιλία κ.λπ.) είτε αναφορικά με τις πολιτισμικές συνιστώσες-πολιτιστική παραγωγή

(παιδεία, ιστορία, μυθολογία, τέχνες, λαϊκός πολιτισμός). Κατά συνέπεια, η υλοποίηση του οικομουσείου θα μπορούσε ιδανικά να έρθει σε πλήρη εναρμόνιση με την πολιτισμική και φυσική ταυτότητα της περιοχής προτάσσοντας και αναδεικνύοντας ακριβώς τις παραμέτρους αυτές: περιοχή υψηλής περιβαλλοντικής αξίας, όπου θα πρέπει οι φυσικές διεργασίες να εξελίσσονται απρόσκοπτα, περιοχή υψηλής πολιτισμικής αξίας, η οποία αξίζει να αναδειχθεί.

Εκπαιδευτικοί Φορείς- Πολιτιστικοί Σύλλογοι - Hubs – Λέσχες - Περιβαλλοντικοί Φορείς – Επαγγελματικοί Σύλλογοι

- Κέντρο Λόγου & Τέχνης «ΔΙΕΞΟΔΟΣ»
- ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας (παράρτημα Μεσολογγίου)
- Βυρωνική Εταιρεία
- Φωτογραφική Λέσχη Μεσολογγίου
- Αερολέσχη Αγρινίου-Μεσολογγίου
- Ναυτικός Όμιλος Μεσολογγίου-Αιτωλικού
- Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης
- Φορέας Διαχείρισης Λιμνοθάλασσας Μεσολογγίου-Αιτωλικού και Ακαρνανικών Ορέων
- Local Hub «Messolonghi By Locals»
- ΔΙΕΚ Μεσολογγίου
- Πολιτιστικός Σύλλογος Παναιτωλίου
- Πολιτιστικός και Μορφωτικός Σύλλογος "ΤΟ ΑΙΤΩΛΙΚΟ"
- ΕΦΑ Αιτωλοακαρνανίας
- Αρχαιολογική Ιστορική Εταιρεία Μεσολογγίου
- ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ Acheloos Grow Up
- Πνευματικό Κέντρου Ι.Π. Μεσολογγίου
- Φίλοι της Λιμνοθάλασσας,
- ΠΡΟΤΕΚΤΑ Κοινωνική Αλληλεγγύη
- Εθελοντική Ομάδα Έρευνας και Διάσωσης - Ε.Ο.Ε.Δ
- Λαογραφικός Σύλλογος Ευηνοχωρίου «Άγιος Ιωάννης»
- Ορειβατικός Χιονοδρομικός Σύλλογος Μεσολογγίου
- Συμβούλιο Απόδημου Ελληνισμού

- Κέντρο Ποίησης και Νεοελληνικής Λογοτεχνίας «Κωστής Παλαμάς»
- Ελληνική Μουσικολογική Εταιρία
- Ινστιτούτο Μελέτης της Βυζαντινής & Ελληνικής Παραδοσιακής Μουσικής «Το Ψαλτήρι»
- Ιππικός Όμιλος Ευηνοχωρίου
- Κέντρο Έρευνας Τοπικής Ιστορίας και Πολιτισμού Αιτωλοακαρνανίας,
- Κέντρο Τέχνης και Πολιτισμού
- Πινακοθήκη Μάργαρη
- Λαογραφικός & Πολιτιστικός Σύλλογος Μεσολογγίου
- Μορφωτικός & Εκπολιτιστικός Σύλλογος Γυναικών Επαρχίας Μεσολογγίου «Η Θυσία»
- Ραδιοφωνικός Σταθμός Ι. Π. Μεσολογγίου (Κοινωφελές Σωματείο),
- Σύλλογος Φίλων Κινηματογράφου – Κινηματογραφική Λέσχη Μεσολογγίου,
- Αγροπεριβαλλοντική Συμπολιτεία
- Διεθνής Αδερφότητα Απογόνων των Ελεύθερων Πολιορκημένων Μεσολογγίου
- Σύλλογος Πανηγυριστών Μεσολογγίου «Ο Αη-Συμιός»
- Όμιλος Ιστορικής Φορεσιάς και Οπλισμού «ΛΙΑΡΟΣ»
- Αρχαιολογική Ιστορική Εταιρεία Δυτικής Στερεάς Ελλάδος
- Μορφωτικός Σύλλογος «ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΗΣ ΛΙΜΝΟΘΑΛΑΣΣΑΣ»
- Σύλλογος Φίλοι της Μουσικής «Διονύσιος Σολωμός»
- Μουσικός Όμιλος Μεσολογγίου ‘Ιωσήφ Ρωγών’
- Όμιλος Διαφύλαξης και Αναβίωσης της Ιστορίας του Αιτωλικού ‘Οι Ταξιάρχες’
- Οι Φίλοι της Βαλβείου Βιβλιοθήκης Μεσολογγίου
- Εμποροβιομηχανικός Σύλλογος Ι.Π. Μεσολογγίου
- Επιμελητήριο Αιτωλοακαρνανίας
- Μαρίνα Μεσολογγίου – Messolonghi Marina AE

Ιδέες για εκδηλώσεις και θεματικές διαδρομές

- *Μνημόνιο Συνεργασίας Δήμου Ι.Π Μεσολογγίου «Nikolaos Route – LaViaNicolaiana® Ευρωπαϊκή Διαδρομή Αγίου Νικόλαου των Μύρων »*

Βασικός στόχος του μνημονίου συνεργασίας είναι η καταγραφή και συμμετοχή περιοχών του Νομού Αιτωλοακαρνανίας ως μέρος του Ευρωπαϊκού project πιστοποίησης Πολιτιστικής Προσκυνηματικης Διαδρομής με τίτλο έργου Νικόλαος Route – La ViaNicolaiana® Ευρωπαϊκή διαδρομή Άγιος Νικόλαος Μύρων.

- *Lagoon festival (Στέγη Πολιτισμού, Παράδοσης, Λαογραφίας & Ναυταθλητισμού "Ανατολικόν")*

Ένα τριήμερο γεμάτο δραστηριότητες από τους συλλόγους του Αιτωλικού, που περιλαμβάνει αθλητισμό, χορό, τραγούδι, ιππασία, θαλάσσια σπορ, και πολλά άλλα. Το "lagoonfestival" λαμβάνει χώρα στο άγαλμα Αιτωλικού στα τέλη Ιουλίου σε μια διοργάνωση που τείνει να γίνει θεσμός για την πόλη.

- *Διαδραστικό παιχνίδι γρίφων πόλης «ΙΕΡΗ ΠΟΛΗ: the game» (Σύλλογος Οι Φίλοι της Μουσικής «Διονύσιος Σολωμός»)*

Στα πρότυπα των escaperooms, του κρυμμένου θησαυρού και των παιχνιδιών γρίφων ένα μοναδικό σενάριο που μεταφέρει τους παίκτες στο πολιορκημένο Μεσολόγγι του 1826.
Οι ομάδες που λαμβάνουν μέρος, καλούνται να λύσουν μυστήρια, γρίφους, αινίγματα, να περάσουν δοκιμασίες και να συνδυάσουν πληροφορίες και στοιχεία ώστε να φτάσουν στο τέλος, ολοκληρώνοντας την αποστολή τους.

- *Ημιμαραθώνιος Αγώνας Δρόμου της Λιμνοθάλασσας της Ιεράς Πόλης Μεσολογγίου (Σύλλογος Δρομέων της Ιεράς Πόλης Μεσολογγίου σε συνεργασία με το Πνευματικό Κέντρο του Δήμου)* http://www.meshalfmarathon.gr/

Εκτός από τον ημιμαραθώνιο 21.097 μέτρων, διεξάγεται παράλληλα Αγώνας 5 χλμ. τρεξίματος και δυναμικού βαδίσματος, καθώς και Αγώνας 1.000 μ. για μαθητές Δημοτικού και Γυμνασίου. Ο Αγώνας τελεί υπό την αιγίδα της ΕΟΣΛΜΑ-Υ και είναι αφιερωμένος στην μνήμη του Μεσολογγίτη Καθηγητή Φυσικής Αγωγής ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΤΖΑΝΟΥ.

- *Διάπλους της λίμνης Τριχωνίδας (Σύλλογος Παναιτώλιου)*

- *Διοργάνωση regatta Μεσολόγγι-Κάλαμος (Ναυτικός Όμιλος Μεσολογγίου & Διέξοδος)*

- *Φεστιβάλ Φιλαρμονικών*

Μια πρόγευση για το εν λόγω Φεστιβάλ ήταν η «Λεωφόρος των Φιλαρμονικών», δράση που υλοποιήθηκε με επιτυχία στις Γιορτές Εξόδου. Το Φεστιβάλ θα είναι διήμερο αρχικά, θα πάρουν μέρος φιλαρμονικές από την Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας με σχεδιασμό κάθε χρόνο να φιλοξενείται μια φιλαρμονική από χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θα υλοποιηθεί την άνοιξη του 2016.

- *Φεστιβάλ Χορωδιών*

Το χορωδιακό τμήμα του Δήμου έχει να επιδείξει αξιοπρόσεκτη διαδρομή με εμφανίσεις σε ανάλογα Φεστιβάλ στο εσωτερικό της χώρας αλλά και στο εξωτερικό. Διαθέτει λοιπόν την εμπειρία να διοργανώσει ένα άρτιο Φεστιβάλ Χορωδιών, επίσης με μετάκληση χορωδιών του εξωτερικού.

- *Φεστιβάλ Ταινιών Μικρού Μήκους*

για Μαθητές Σε συνεργασία με την Κινηματογραφική Λέσχη Μεσολογγίου θα υλοποιηθεί το καλοκαίρι του 2016 το Φεστιβάλ Ταινιών Μικρού Μήκους για Μαθητές. Θα μπορούν να πάρουν μέρος μαθητές από όλα τα σχολεία του νομού με τις ταινίες τους, που θα πρέπει να εμπνέονται από αγάπη για τον Άνθρωπο, τη Ζωή και τη Φύση, να αναπτύσσουν τη δημιουργικότητα των νέων και να βοηθούν στην αλληλοκατανόηση ανθρώπων με διαφορετική κουλτούρα. Οι ταινίες θα «ταξιδεύουν» σε αντίστοιχα Φεστιβάλ άλλων ευρωπαϊκών χωρών.

- *Αναβίωση του θεσμού των «Τρικουπείων»*

Το 2016 θα είναι η χρονιά αναβίωσης του θεσμού των «Τρικουπείων». Πρόκειται για εκδήλωση πολιτικού προβληματισμού, που θα πραγματοποιείται ετησίως στο Μεσολόγγι.

- *Θεματικό πάρκο Ελληνικής Ιστορίας*

Η θεματική του πάρκου θα περιλαμβάνει σκηνές από την Ελληνική Επανάσταση και θα είναι σαφώς εστιασμένη στα γεγονότα της Εξόδου. Λογοτεχνικοί διαγωνισμοί Εντός του 2016 θα προκηρυχθούν λογοτεχνικοί διαγωνισμοί από το Πνευματικό κέντρο του Δήμου. Στόχος τους θα είναι να προβληθεί το έργο των Μεσολογγιτών ποιητών και συγγραφέων μέσα από το διήγημα και το γραπτό λόγο.

- *Μουσική και ποίηση Προγραμματισμός για 2016-2021*

Υλοποίηση πολιτιστικών δράσεων στο Μεσολόγγι σε συνεργασία με άλλους φορείς και προσωπικότητες από όλους τους χώρους της πνευματικής και κοινωνικής ζωής. Στόχος αυτής της ενότητας αφενός να γίνει το Μεσολόγγι κέντρο φιλοξενίας πολιτιστικών και επιστημονικών γεγονότων.

Τέλος, προτείνονται οι εξής εκδηλώσεις ενδεικτικά:

- Φεστιβάλ χαρακτικής στο Αιτωλικό
- Συνεργασία με Μουσείο Ναυτικής Παράδοσης: μεταφορά και έκθεση της γαΐτας από το Πέραμα στο νέο μουσείο του Αιτωλικού
- Εργαστήρια παραδοσιακής ναυπηγικής: η τέχνη του καραβομαραγκού
- Περιβαλλοντικά εκπαιδευτικά προγράμματα από το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης
- Δράσεις με τη συνεργασία του Φορέα Διαχείρισης Λιμνοθάλασσας Μεσολογγίου και Ακαρνανικών Ορέων
- Διοργάνωση αγώνων/επιδείξεων parapente στο Κρυονέρι
- Εκπαιδευτικά εργαστήρια ιστιοπλοΐας για αρχάριους και προχωρημένους (Ναυτικός Όμιλος Μεσολογγίου)- Διάπλους με γαΐτες και πανί λατίνα
- Φεστιβάλ Αιτωλικού: αναβάθμιση της γιορτής ψαριού (εκδηλώσεις στις γειτονιές και τα σοκάκια της πόλης, φιλοξενία μαγείρων διεθνούς φήμης)- φεστιβάλ Γαστρονομίας: ΠΟΠ αυγοτάραχο, παστά ψάρια, χέλια κ.λπ. – «Άνοιγμα» σπιτιών και φιλοξενία επισκεπτών - γνωριμία με την τοπική παραδοσιακή κουζίνα
- Θεματικές λογοτεχνικές διαδρομές: από τον ρομαντισμό στην beat ποίηση-Από τον Byron και τον Παλαμά στον Γκόρπα
- Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος: ο συγγραφέας και εκπαιδευτικός που γεννήθηκε στο Αιτωλικό
- Παρατήρηση πουλιών της λιμνοθάλασσας και φωτογραφία

Βιβλιογραφία

Ευαγγελάτος, Χ. Γ. (2007). *Ιστορία του Μεσολογγίου*, Αθήνα: Γκοβόστης.

Ίσαρη, Φ., Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: http://hdl.handle.net/11419/5826

Κλεισοβίτης, Α. (Επιμ.) (2011). *Μεσολόγγι: Ιερή πόλη (συλλογικό έργο).* Μεσολόγγι: Διέξοδος - Κέντρο Λόγου και Τέχνης.

Κλεισοβίτης, Α. (Επιμ.) (2016). *Μεσολογγίτικες γεύσεις (συλλογικό έργο).* Μεσολόγγι: Διέξοδος - Κέντρο Λόγου και Τέχνης.

Κορδόση, Α. (1999). *Γνωρίστε το Μεσολόγγι.* Μεσολόγγι: Ασημακόπουλος.

Κορδόση, Α. (2007). *Μπάυρον, η τελευταία αγάπη*. Μεσολόγγι: Διέξοδος - Κέντρο Λόγου και Τέχνης.

Λαμπρόπουλος, Β. (2013). *Η Ιερή Πόλη Μήτρα της Ελλάδος*. Αθήνα: Βασδέκης.

Μακρής, Ν. (2009). *Ιστορία του Μεσολογγίου*. Αθήνα: Πελεκάνος.

Μπάδα, Κ. (2010). *Οι ψαράδες της λιμνοθάλασσας Μεσολογγίου (18ος - 20ος αιώνας)*, Τετράδια εργασίας, Αθήνα: Εκδ. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών - Εθνικό

Πλουμίδης, Γ. (1990). *Το Μεσολόγγι και η περιοχή του (17ος-18ος αιώνας)*, Δημοσιεύματα 5, Ιωάννινα, σελ.1-10.

Στασινόπουλος, Κ.Α. (1925). *Το Μεσολόγγι.* Αθήναι: Τυπογραφείον Θ. Τζαβέλλα.

Χαρλαύτη, Τ. & Παπακωνσταντίνου, Κ. (2013). *Ναυτιλία των Ελλήνων 1700-1821* (Ερευνητικό πρόγραμμα «Αμφιτρίτη» του τμήματος Ιστορίας του Ιόνιου Πανεπιστημίου), Αθήνα: Κέδρος.

Διπλωματικές εργασίες

Γαβρίνα, Δ. (2004). *Το Ιστορικό Μουσείο Ιστορίας & Τέχνης Ι.Π. Μεσολογγίου*, Πτυχιακή Εργασία, Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή: Επιστημών του Ανθρώπου.

Καρακάση – Καρακασίδη, Β.(2012). *Η ανάπτυξη του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές. Περίπτωση μελέτης, την Λιμνοθάλασσα του Μεσολογγίου*, Πτυχιακή Εργασία, Αθήνα: Α.Τ.Ε.Ι ΠΕΙΡΑΙΑ, Σχολή Διοίκηση Τουριστικών Επιχειρήσεων.

Καρανικόλα-Τσούβελα, Ε.(2016) *Το πανηγύρι του Αϊ-Συμιού στο Μεσολόγγι: Ιστορική Κοινωνική και Παιδαγωγική Διερεύνηση*, Διδακτορική Διατριβή, Φλώρινα: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Σχολή: Παιδαγωγική.

Μανωλάτος Δ.(2016). *Ζητήματα μουσικής ταυτότητας στο πανηγύρι του Αη-Συμιού στο Μεσολόγγι*, Πτυχιακή Εργασία, Άρτα: Α.Τ.Ε.Ι Σχολή Μουσικής Τεχνολογίας.

Παπαμητροπούλου, Μ.(2017). *Ιερά Πόλις της Ιστορίας και της Φύσης*, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Αθήνα: ΕΜΠ, Σχολή: Αρχιτεκτόνων Μηχανικών.

Διαδικτυακές Αναφορές

Αποστολόπουλος, Σ. (2016). https://www.facebook.com/notes/σπύρος-αποστολόπουλος/το-μεσολογγι-16ος-18ος-αιωνασ-μεροσ-β/1118325334852416/

«Μεσολόγγι, ταξιδεύοντας στη μαγευτική λιμνοθάλασσα»

https://www.news.gr/travel/taxidia/article/1029644/mesolongi-taxidevontas-sti-%C2%B5ageftiki-li%C2%B5nothalassa.html

https://aisimios.wordpress.com /το-πανηγύρι/τα-δρώμενα/

BidBook (2016). Υποψήφια Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης 2021 Μεσολόγγι. http://messolonghi2021.com/images/various/Bid_Book_Messolonghi_GR_WEB.pdf

ΕΠΑΛ (2008). 'Ανθρωπος και λιμνοθάλασσα:μια διαρκής σχέση αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης. http://1epal-mesol.ait.sch.gr/autosch/joomla15/media/projects/lagoon.pdf

Αιτωλικό (από το ιστολόγιο Νταούλι και Ζουρνά, http://ntaouli.blogspot.com/p/blog-page_02.html)

Interreg Greece-Italy
European Regional Development Fund

EUROPEAN UNION

MUSE